

Univerzita Palackého v Olomouci

Filozofická fakulta

Katedra bohemistiky

*Pravopis přejatých slov v Pravidlech českého pravopisu
z let 1902 až 1993*

*The orthography of loanwords in The Rules of the Czech
Orthography from 1902 to 1993*

BAKALÁŘSKÁ DIPLOMOVÁ PRÁCE

Michal Zych

Vedoucí práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Studijní program: Česká filologie se zaměřením na editorskou
práci ve sdělovacích prostředcích

Olomouc 2019

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato bakalářská práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Olomouci dne 23. 4. 2019

.....

Michal Zych

Rád bych na tomto místě vyjádřil poděkování PhDr. Ondřeji Bláhovi, Ph.D., za cenné rady a trpělivost při vedení mé bakalářské práce.

Obsah

Úvod	5
1 Teoretická část	7
1.1 O přejímání cizích slov	7
1.1.1 Obohacování české slovní zásoby	7
1.1.2 Přejímání cizích slov	7
1.1.3 Historie přejímání	8
1.1.4 Rozdělení přejatých slov	9
1.1.5 Zapojování cizích slov do české slovní zásoby	12
1.2 Pohled na pravopis přejatých slov v <i>Pravidlech českého pravopisu</i>	15
1.2.1 Situace před rokem 1902	15
1.2.2 <i>Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů</i> z roku 1902	17
1.2.3 <i>Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů</i> z roku 1913	18
1.2.4 <i>Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů</i> z roku 1941	18
1.2.5 <i>Pravidla českého pravopisu</i> z roku 1957	21
1.2.6 <i>Pravidla českého pravopisu</i> z roku 1993	22
1.3 Postoje k cizím slovům v češtině	25
2 Praktická část	30
2.1 Znaký slov cizího původu	30
2.2 Rozdělení excerpovaného materiálu	31
2.3 Psaní skupin <i>ae, oe</i>	32
2.4 Psaní <i>c, qu, gu, w, y, rh, ck</i>	34
2.5 Psaní skupiny <i>th</i>	35
2.6 Psaní zdvojených písmen	38
2.7 Psaní <i>s</i> a <i>z</i>	44
2.8 Označování délky samohlásek	52
2.9 Další úpravy podle výslovnosti	58
Závěr	64
Anotace	67
Summary	68
Seznam literatury a elektronických zdrojů	70

Úvod

Problematika pravopisu a jazykové správnosti obecně je v prostředí českého jazyka oblastí, která dlouhodobě přitahuje zájem nejen jazykovědců, ale i široké veřejnosti. Je známou skutečností, že někteří uživatelé jazyka ztotožňují pravopis s gramatikou a jazykem vůbec a že jejich péče o jazyk se do značné míry zužuje jen na poučky pravopisné. I proto mají *Pravidla českého pravopisu*, vydávaná už více než sto let, neochvějnou pozici mezi jazykovými příručkami o češtině a pro mnoho uživatelů představují hlavní zdroj poučení o jazyce.¹

Jednou z oblastí, která dlouhodobě působí obtíže a již se pravopisné úpravy v jednotlivých vydáních *Pravidel českého pravopisu* vždy z velké části týkaly, je pravopis přejatých slov. Úpravy pravopisu obecně nebývají jen výsledkem příčin čistě praktických, ale odrážejí se v nich i různě motivované postoje psychické a sociální povahy, což bývá patrné především v diskusích o úpravách psaní velkých písmen a přejatých slov.

K přejímání slov dochází od dob prvních jazykových a kulturních kontaktů, dá se tedy říci odedávna. Spolu s přejímáním je nedílně spjat proces adaptace, tedy začleňování přejatých slov do českého jazykového systému. Jedna ze zásadních motivací k adaptaci přejatého slova vyplývá z typologické charakteristiky češtiny – coby jazyk flektivní potřebuje slova ohýbat, což je příčinou morfologické adaptace.

Vedle ní probíhají i další dva spolu velmi úzce spjaté procesy, a to adaptace výslovnostní a pravopisná. Základem českého pravopisu je totiž jednoznačná korespondence grafémů a fonémů čili princip fonologický. Ten někdy v zájmu zachování pravidelnosti a analogie ustupuje principu morfologickému a etymologickému. Fonologický princip vyvíjí silný tlak na slova přejatá z cizích jazyků

---

¹ Za všechny jeden příklad dotazu z jazykové poradny ÚJČ: „Mohli byste mi prosím říct, zda podle aktuálně platných pravidel pravopisu 6. pád plurálu „středisko“ je „střediskách“, nebo „střediscích“, nebo obojí? Nechápu, že v Pravidlech českého pravopisu to není uvedeno (jsou tam jen tvary druhého pádu), když je „středisko“ gramatickým podvzorem a mají se podle jeho tvarů odvozovat slova ostatní...“

Jazyková poradna ÚJČ AV ČR [online]. Dostupné z: <http://www.ujc.cas.cz/jazykova-poradna/dotazy/index.html?page=11> [cit. 8. 4. 2019]

a dosud plně neadaptovaná, což se odráží ve výrazných změnách jejich pravopisu v průběhu času.

Cílem práce je proto ukázat, jak se pravopis přejatých slov v jednotlivých vydáních *Pravidel* (z let 1902, 1913, 1941, 1957, 1993) proměňoval jak z hlediska obecných principů, tak v případě konkrétních slov, a to na materiálu získaném systematickou excerpcí. Lze předpokládat, že v dřívějších vydáních *Pravidel* se bude pravopis těchto slov držet spíše formy původní, zatímco ve vydáních pozdějších bude, v souvislosti s působením fonologického principu, zřetelná tendence k počeštěné formě psaní, u níž lépe koresponduje pravopis s výslovností.

Zároveň je cílem poodhalit, jaké další důvody vedly ke změnám v oblasti pravopisu přejatých slov a jaký je v českém prostředí vztah k těmto slovům vůbec. Ačkoliv je totiž dřívější purismus překonán a opuštěn, jeho myšlenky zřejmě nikdy zcela nevytizely, jak je patrné z rozličných příspěvků v médiích či dotazů na jazykovou poradnu. V nich se odráží zdrženlivý vztah Čechů k cizímu, cizí slova nevyjímaje. Proto se pokusím shrnout proměny pohledu na přejímání slov po dobu existence *Pravidel českého pravopisu*.

1 Teoretická část

1.1 O přejímání cizích slov

1.1.1 Obohacování české slovní zásoby

Rozvoj poznání, vznik nových pojmů a skutečností, jež je potřeba pojmenovat, změny ve všech oblastech lidského života a mnohé další důvody způsobují, že se slovní zásoba jazyka neustále vyvíjí. Kromě toho, že slova mohou zanikat, mění se slovní zásoba podle Příruční mluvnice češtiny (2012, 97) následujícími způsoby:

- 1) tvořením nových slov,
- 2) významovými změnami existujících slov,
- 3) vznikem ustálených slovních spojení,
- 4) přejímáním cizích slov.

Vzhledem k tématu práce se budu dále věnovat poslednímu způsobu, přejímání slov cizojazyčného původu.

1.1.2 Přejímání cizích slov

Lexikální jednotky přejaté z cizích jazyků se označují jako *prejímky*, resp. *slova přejatá*, někdy se označují též jako (*lexikální*) *výpůjčky*.

Někdy se podle stupně počestění rozlišuje mezi *cizími slovy*, která se užívají jako slova cizího jazyka, jejich výslovnost a pravopis se pocítují jako cizí, ačkoliv bývají morfologicky a syntakticky začleněna do českého jazykového systému; *výpůjčkami*, resp. *prejímkami*, které se chápou jako součást české slovní zásoby, jsou plně adaptované; a *citátovými slovy*.

Jak upozorňuje Svobodová (2007, 26), toto rozlišení není zcela vhodné, jelikož jak *cizí slova*, tak *prejímky* jsou *cizího* původu a zároveň jsou alespoň do určité míry součástí české slovní zásoby, a tudíž jsou *prejatá*. Nekula (2017b) též poznamenává, že se nejedná o „binární opozici, ale o škálu a jako cizí slova se mohou pocítovat i slova výslovnostně a pravopisně adaptovaná (např. *sweater* > *svetr*), zatímco neadaptovaná

slova nemusí být vzhledem ke své frekvenci, výskytu v mluveném projevu i abstraktnosti uvědomována jako cizí (*to se holt nedá nic dělat aj.*).“

Přejímání cizích slov je odedávna v jazyce přítomné a v současné době se jedná o jeden z nejproduktivnějších způsobů obohacování české slovní zásoby, což má řadu důvodů. (Svobodová 2007, 6) Málolteré společenství, a tudíž i jeho jazyk, žije v izolaci – proto jsou politické, ekonomické a kulturní kontakty pro přejímání cizích slov nezbytným předpokladem. Tato slova, jak uvádí Příruční mluvnice češtiny (2012, 100) přicházejí s novými skutečnostmi (*telefon, raketoplán*), pojmenovávají jevy typické jen pro určitý prostor nebo čas, nemáme pro ně tudíž domácí pojmenování (*bóra, vádí, reconquista*). Mohou mít také funkci stylistického synonyma (*rozsudek – ortel*) nebo eufemistického synonyma (*tlustá – korpulentní, záchod – toaleta*). Nejčastější oblastí výskytu přejatých slov je oblast terminologická. Tyto přejaté výrazy mají často výhodu mezinárodní srozumitelnosti, jednoznačnosti, často bývají jednoslovné a jazykově ekonomičtější oproti domácím opisným pojmenováním.

1.1.3 Historie přejímání

K přejímání dochází od nejstarších dob (Hauser 1986, 165). Již Slované při svém putování přejímali slova od původního obyvatelstva. S příchodem křesťanství byly převzaty pojmy církevní (*apoštol, mše, biskup*) a související se vzděláním (*škola, žák, papír*). Kontakty mezi národy, tudíž i mezi jazyky, způsobily, že do češtiny pronikaly názvy dosud neznámého zboží (*šafrán, zázvor, datle, šalvěj, brokát*) i pojmy z každodenního života (*palma, jasmín, tajga, samuraj*). (Čechová a kol. 1996, 69) Tyto pojmy zprostředkovali především obchodníci, vojáci, cizinci přicházející za prací, misionáři nebo studenti.

Kulturním jazykem středověku byla latina, proto se stala jedním z prvních zdrojů přejatých slov především z oblasti vzdělání a z oblasti náboženské. Jejím prostřednictvím přecházela do češtiny také slova řecká. Německá kolonizace přinesla slova týkající se feudálního zřízení nebo řemesel.

V období humanismu se s rozvojem vzdělanosti a orientací na antiku objevují opět latinská slova a odborná pojmenování, např. z oblasti lékařství nebo práva.

V období národního obrození byla česká slovní zásoba významně a záměrně obohacena slovy ze slovanských jazyků, naopak docházelo k vymycování slov německého původu.

V období první republiky byla zdrojem nových slov často francouzština a angličtina.

Ve 20. století, zejména po druhé světové válce, se do češtiny dostávala slova z ruštiny, avšak její vliv nebyl, především v dlouhodobějším pohledu, překvapivě příliš velký (nejvíce se projevoval v oblasti politiky a vědy, v běžném denním styku však minimálně – zřejmě proto, že ruština byla jazykem vnucovaným a nepříliš oblíbeným), zvláště v porovnání se současným vlivem angličtiny. (Daneš 1997, 19–20) Slova z ní do češtiny opět začala více pronikat v 60. letech.

V 90. letech došlo vzhledem ke společensko-politickým změnám ke zvýšení intenzity přejímání nových výrazů, především anglicismů, resp. internacionalismů.

Ačkoliv se později masové přejímání zmírnilo, stále se dnes přejímají především slova mezinárodní (internationalismy) a slova z angličtiny, která je nejčastějším zdrojem pojmenování nových skutečností, které vznikly díky rychlému rozvoji vědy, techniky i dalších oblastí. S tím úzce souvisí jevy jako internacionalizace a terminologizace jazyka. (Hauser 1986, 165–166; Svobodová 2007)

1.1.4 Rozdělení přejatých slov

Příruční mluvnice češtiny rozděluje přejatá slova:

- 1) Podle míry přizpůsobení
  - a) lexikální jednotky citátové (slova a slovní spojení zachovávající si původní pravopis, většinou též výslovnost a nezačleňující se příliš do českého jazykového systému – nepřijímají české koncovky, jsou nesklonná), např. *fair play*, *status quo*, *en passant*
  - b) lexikální jednotky částečně přizpůsobené (dosud pocíťovány jako cizí, po stránce formální – zejména pravopisné – často kolísající), např. *briefing* i *brífink*, *marketing* i *marketink*
  - c) lexikální jednotky zcela zdomácnělé (natolik, že se povědomí o jejich cizím původu již vytratilo), např. košile, anděl, škola

2) Podle původu

Přejatá slova se do češtiny dostávají z konkrétního jazyka dvěma způsoby – přímo (přímé převzetí) či zprostředkovaně (prostřednictvím dalšího jazyka). „Česká výpůjčka tak může být výsledkem řady předchozích přejímek: ř. φασιανός > lat. *phasianus* > střhn. *fasant* > (st)č. *bažant*.“ (Nekula 2017a) Dále se do češtiny dostává mnoho internacionalismů.

Stejně jako do většiny tzv. „kulturních jazyků“ byla přejata řada slov řeckých (*demokracie, patos*) a latinských (*doktor, kříž, speciální*).

Díky vzájemné blízkosti a častým kontaktům přejala čeština značný počet slov z němčiny, případně se němčina stala jazykem zprostředkujícím (*brýle, knedlík, hoblík, klempíř, klavír*). Dále z typologicky blízkých slovanských jazyků, zejména za národního obrození: z polštiny (*báje, otvor, věda*), ze slovenštiny (*zástava, zbojník*), ze srbocharvátštiny (*junák, snacha*) a z ruštiny (*příroda, vzduch*), která byla důležitým zdrojem přejímek též ve 20. století (*kulak, polárník*). Řada přejímek pochází i z dalších evropských i neevropských národů. Z italštiny pochází zejména hudební terminologie (*duet, fortissimo, virtuóz*) a gastronomické výrazy (*pizza, špagety*). Angličtina je zdrojem pojmenování sportovních (fotbal, tenis, trénink), technických a počítačových (*computer/komputer, byte/bajt, software*) a vzhledem k její úloze dnešního mezinárodního jazyka i dalších slov z rozličných oblastí lidského života. Z arabštiny pochází např. slova *alkohol, káva, trafika*, z turečtiny *jogurt, klobouk*, z hindštiny *džungle, jóga*, z čínštiny např. přes ruštinu *čaj*, přes angličtinu *kečup*, z indiánských jazyků *potlach, squaw, vıgvam*.

Internacionalismy

Jako internacionalismy se označují slova mezinárodní, „užívaná ve většině evropských i části neevropských jazyků“ (Příruční mluvnice češtiny 2012, 102). Pocházejí především z latiny a řečtiny a bývají mezinárodně srozumitelná, tj. jejich forma v rámci jednotlivých národních jazyků se příliš neodchyluje od formy původní. Často jsou to slova uměle utvořená (pro nové skutečnosti) z řeckých nebo latinských slovních základů (*automobil, magnetofon*), dále velká část odborné terminologie (*biologie,*

filozofie). (Čechová a kol. 1996, 69) Kromě latiny a řečtiny jsou dnes zdrojem internacionalismů i slova z jednotlivých národních jazyků: z italštiny v případě hudebního názvosloví, z angličtiny v oblastech sportu, vědy a techniky, a další slova mezinárodně srozumitelná, tzv. civilizační internacionalismy (Svobodová 2007, 8).

1.1.5 Zapojování cizích slov do české slovní zásoby

Adaptace je „[p]řívodní jev výpůjček, při nichž dochází k bezprostřednímu nebo postupnému přizpůsobení formy a významu jednotek nebo struktur modelového jazyka výslovnosti a pravopisu i významovým kategoriím a formálním strukturám jazyka replikujícího“. (Nekula 2017b) Je to tedy přebírající jazyk, který při integraci převzatého prvku sehrává aktivní úlohu.

Jak uvádí Svobodová (2007, 30), příčinou adaptačních procesů v češtině jsou dvě okolnosti: a) odlišný vztah pravopisu a výslovnosti v češtině a ve zdrojových jazycích, b) vysoká flektivnost češtiny a její slovotvorná produktivnost.

S výjimkou citátových slov dochází postupem času k adaptaci výslovnostní, pravopisné, syntaktické i morfologické s cílem přiblížit slova systému přijímajícího jazyka, a to co nejúplněji. (Příruční mluvnice češtiny 2012, 100) Přejímané výrazy se nejdříve objevují na periferii české slovní zásoby a odtud poté podle míry přizpůsobení, frekventovanosti a dalších níže popsanych faktorů pronikají směrem k jejímu centru. Některá slova tak na základě některých svých vlastností mohou po dlouhou dobu setrvávat na periferii české slovní zásoby, jiná se mohou stát prvkem centra slovní zásoby poměrně rychle.

D. Svobodová (2007, 30) popisuje následující faktory, které ovlivňují míru formální adaptace přejímek:

- typová vzdálenost výchozího a přijímajícího jazyka (formální odlišnost přejímaného slova)
- závažnost lexikálního významu a jeho ustálenost
- slovotvorné vlastnosti
- frekvence užití (čím je vyšší, tím probíhá adaptace rychleji)
- oblast užití (je-li slovo užíváno běžně, každodenně, je adaptace rychlejší)
- typ uživatelů (např. odborníci dlouho užívají slovo v původní podobě)
- typ slova (např. podstatné jméno konkrétní vs. abstraktní, kdy u konkrétní probíhá adaptace rychleji)
- svou roli hraje také stáří přejímky, ale stupeň adaptace na něm není přímo závislý – dříve přejatá slova jsou většinou značně zdomácnělá, zatímco novější přejímky se dosud nestačily adaptovat a jejich cizost se stále pocítuje. Zároveň však platí, že slova formálně odlišná českým typům se počestují pomalu a obtížně, i když byla přejata již

dříve, např. *interview*; naopak nově přejaté slovo češtině formálně podobné se může adaptovat velmi rychle.

Základními druhy adaptací, jak je rozlišuje Příruční mluvnice češtiny (2012, 100) i Nekula (2017b), jsou adaptace výslovnostní, pravopisná, syntaktická i morfologická. Vzhledem k zaměření práce se dále zaměřím na adaptaci pravopisnou, která úzce souvisí s adaptací výslovnostní.

1.1.5.1 Pravopisná a výslovnostní adaptace přejatých slov

Největším problémem v procesu adaptace je obvykle „nezvykle vysoká míra rozdílnosti akustické a grafické formy výrazů cizího původu“. Ta způsobuje, že pro některé uživatele jsou neadaptovaná slova foneticky neprůhledná. (Svobodová 2007, 31) Při adaptaci proto dochází k přibližování pravopisné a výslovnostní podoby slov.

Při výslovnostní adaptaci dochází zejména k nahrazování hlásek cizího původu nejbližšími hláskami českými, přesunu přízvuku, změně kvantity a dalším změnám, které většinou závisejí na zdrojovém jazyce.

V pravopisné rovině též dochází ke kolísání, především u nově přejatých a neustálených výrazů. Dalším důvodem je, že jen část těchto výrazů se objevuje v kodifikačních příručkách, především v Pravidlech českého pravopisu – dochází tedy ke zpoždění kodifikace za rozšířením slova a jeho proniknutím do slovní zásoby.

Že je úzce spjatá adaptace výslovnosti s adaptací pravopisnou ukazuje výčet možných pravopisně-výslovnostních kombinací anglicismů v češtině, který předkládá D. Svobodová (2007, 33) podle F. Daneše (2002, 32):

1. anglický pravopis a anglická výslovnost (artikulačně přizpůsobená českému hláskovému systému) – *laser* [lejzr];
2. český pravopis podle anglické výslovnosti – *byznys*, *džem*;
3. anglický i český (dubletní) pravopis a anglická výslovnost – *byte/bajt* [bajt];
4. anglický pravopis a česká výslovnost podle pravopisu – *radar*, česká výslovnost [radar];
5. český pravopis a česká výslovnost podle anglického pravopisu – *volejbal* [volejbal], angl. *volleyball* [valiból].

Dále dochází k následujícím pravopisným adaptacím:

- substituce *k* za původní *c* nebo *ck* vyslovované jako [k];
- odstranění skupin *ae*, *ai*, *oe*, pokud se vyslovují jako [e/é];
- skupina *qu* se píše *kv*, *gu* se píše *gv*, *w* jako *v*, *i/y* vyslovované jako [j] se píše jako *j*, *rh* se zjednodušuje v *r*;
- zjednodušení zdvojených konsonantů;
- skupina *th* se píše jako *t*;
- upravuje se psaní *s* a *z* podle výslovnosti v češtině
- upravuje se označení délky samohlásek
- počešťování grafémů realizovaných ve výslovnosti jako sibilanty nebo asibiláty, např. *shot* – *šot*
- elize vokálů: v případě nevyslovovaného *-e*, např. *single* – *singl*; při počešťování sufixu *-er*, např. *hamburger* – *hamburgr*
- substituce vokálů na základě vyslovované podoby vede k nahrazování různých typů grafémů. Řadu systémových příkladů uvádí Svobodová (2007, 35), kupř. původní *ea* (angl. výsl. [í]) je v češtině nahrazeno grafémy *í*, resp. *ý* (*bigbeat* – *bigbít*, *leader* – *lídr*, *team* – *tým*).

1.2 Pohled na pravopis přejatých slov v *Pravidlech českého pravopisu*

1.2.1 Situace před rokem 1902

V poslední třetině 19. století se začala silně projevovat snaha sjednotit rozkolísané a nejednotné způsoby psaní a zavést všeobecně závazná pravopisná pravidla. Školský zákon z r. 1869 ustanovil rovnost češtiny a němčiny a rok 1882 přinesl rozdělení univerzity na německou a českou. (Martincová 1991, 15) Nejen ve školách tak vyvstala potřeba jednotné a jasné kodifikace toho, co je „správné“ a co „nesprávné“. Předchozí kodifikace Dobrovského doplněná Jungmannem již nebyla v tomto období rychlých jazykových a společenských změn aktuální ani dostačující, nastalo proto období čekání na novou kodifikaci. Zároveň nastával rozmach krásné literatury, proto se i spisovatelé s tehdejší stavem museli vypořádat a ve sporných případech vytvářeli nový úzus. Učitelé však potřebovali učebnice a další jazykové příručky, které by odrážely aktuální stav jazyka. Existovaly samozřejmě práce dřívější, ale ty bylo třeba upravovat a někdy z velké části přepracovat.

„Učebnice pro školy musely být úředně schváleny, tím dostávaly ráz oficiálnosti a pro školu zastupovaly kodifikační příručky. Byla snaha, aby se jednotlivé učebnice v kodifikačních otázkách nelišily, ale dosáhnout naprosté jednoty se nepodařilo. Velmi nejednotné v hodnocení byly příručky rázu brusů, dost často hodně puristicky zaměřené. Ty sice nebyvaly určeny přímo pro školy, ovšem jistý vliv na učitele a tím i na vyučování měly. K prohloubení kodifikace však přispěly jen málo, spíše ji ještě rozkolísávaly.“ (Sedláček 1993a, 65) Příkladem budiž *Brus jazyka českého*, který vyšel poprvé roku 1877 a vznikl na institucionálním základě prací komise, která byla zřízena Maticí českou. Tento brus je založen na podobných zásadách, jež tvoří teoretický základ pozdějších Gebauerových Pravidel. (Martincová 1991, 16)

Psaní slov přejatých nebylo, zvláště v první polovině 19. století, věnováno příliš pozornosti. Postupně docházelo k rozvoji překladové a odborné literatury a vůbec výraznějšímu pronikání cizích slov, a bylo proto nezbytné stanovit pravidla, jak slova cizího původu psát. Toho si povšiml P. J. Šafařík v článku *O skloňování jmen cizojazyčných*, otištěném r. 1852 v Časopise českého museum. „Šafaříkův článek ovlivnil přístup k těmto otázkám na dlouhou dobu. Přitom pravopisu přejatých slov

obecných se dotýká jen okrajově. Zdůrazňuje se v něm ‚nezměnitelná potřeba, aby Nominativy cizích slov, buďtež v jd. nebo mn. čísle, nikdy jinačeny, nýbrž v původní své formě užívány byly‘. Tato zásada byla míněna především pro latinská a řecká jména vlastní, ale mezi příklady jsou uvedena i substantiva obecná: *museum, gymnasium, drama, clima, schema*.“ (Sedláček 1933b, 134) Dále však Šafařík v článku připouští, že u slov velmi známých se od původní formy může ustupovat a psát tato slova počestně.

V pravopisných příručkách panovala snaha zachovávat původní pravopis především u slov pocházejících z klasických jazyků, jak se ukazuje ve Wenzlově Pravopisném ukazateli (Wenzl 1886), který uvádí formy jako *effekt, geodaesie, haemorrhoidy*, a do určité míry i u slov původem z jazyků živých, jako *bassin* či *plaid*. „V novinách a časopisech se však ve 2. polovině 19. století vyskytovaly počestnější podoby přejatých slov častěji než v Ukazateli a v P[ravidlech] 02. Dokazuje to mj. Kapesní slovník novinářský Josefa Ranka vydaný r. 1862, v němž jsou např. pravopisné podoby *geodésie, archeologie, obscénní, barikáda, okupace* apod.“ (Sedláček 1993b, 135)

Důvodů, proč se u přejatých slov v tak velké míře zachovával původní pravopis, je několik. Prvním z nich je fakt, že většina tehdejší inteligence a učitelstva prošla klasickým vzděláním, měla tedy dobré povědomí o latině, často i řečtině, a jejich výslovnosti. Zároveň se tím vyjadřovala tehdejší snaha pojímat češtinu jako jazyk blízký klasickým antickým jazykům. (Sedláček 1993b, 135) Také tehdejší teorie „vycházela z toho, že ‚pravopis každého jazyka jest jiný‘ a že princip etymologický je ‚všeobecně a právem dokonalejší než fonetický‘ (J. Gebauer v Riegrově Slovníku naučném VI, 1867).“ (Martincová 1991, 20)

Problematickým jevem bylo označování kvantity u samohlásek, především u slov latinského a řeckého původu. Jelikož se v latině délka samohlásky diakriticky neoznačuje, neoznačovala se obyčejně ani v případě do češtiny přejatých slov. Díky již zmíněnému klasickému filologickému vzdělání si mnozí mluvčí správnou výslovnost uvědomovali, museli se jí však učit. František Bačkovský (1885, 19–20) však uvádí: „Protože pak [délka] označována nebyla, zvykli jsme vyslovovati slabiky některých slov počestně tak, že není radno již prvotní délku v nich označovati, jako na př.: *Evropa* (m. Evrópa), *politika* (m. politika), *theorie* (m. théorie), *planeta* (m. planéta), *mimika* (m. mímika), *kolega* (m. kolléga), *komický* (m. kómický), *parodie*

(m. paródie), *ironický* (m. *írónický*). (...) Změna kvantity v počestěných slovech vyskytá se také tím, že velmi často psáváno místo *ae* a *oe* toliko krátké *e*, na př.: *esthetický, pedagogika*, a čeština způsob ten si též oblíbila u některých slov již velice, jako na př.: *Egypt, prelát, ceremonie, mecenáš, Feničané* aj. (...) Tedy některá cizí slova počestěujeme také tím, že měníme jejich kvantitu.“

1.2.2 Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů z roku 1902

Konec období kodifikační nejistoty přinesl až rok 1902, kdy vyšla *Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů* připravená kolektivem pod vedením Jana Gebauera. Na titulním listě se lze dočíst, že se jedná o „Jediné ministerstvem kultu a vyučování schválené vydání“. Toto ministerstvo zároveň vznik pravidel přímo iniciovalo, když v r. 1897 zřídilo komisi, která pravidla zpracovala. Začalo tak období oficiální, státem zaštitěné a všeobecně platné kodifikace, které trvá dodnes. (Šefčík 2007, 525)

V §2 tohoto vydání *Pravidel* Jak píšeme jména cizí se dočteme:

„V psaní přejatých slov významu obecného (appellativního) činíme vyslovování českému některé ústupky. Zejména: a) čárku píšeme samohlásky slabik dlouze vyslovovaných v koncovkách, na př. kardinál, ideál, ideální, kandidát, kandidátka, erár, aktuár, malér, operatér atd. V nitru slova doporučí se čárkování tam, kde by psaní bez čárky svádělo k vyslovení chybnému, na př. *hóra* (proti česk. *hora*), *lóže*, *óda*, *dóm*, *tón*, *stát*, *státní* atp. V slovích počestěných samohlásky dlouhé skoro veskrze se čárkují; na př. *inženýr, kavalír, oficír, papír, bankéř, breviář, seminář, seminární, reálka, kavalírský, kopírovati*. Délka česká odchyluje se někdy od etymologické, na př. *kánon* proti řeck. *kanón*. b) Litery zdvojené necháváme, jak jsou v tom jazyku, z něhož slovo cizí je přejato, a píšeme na př. *spleen, korrektor, korrespondence, oficiál, oficír, ilustrace, intelekt, intelligence, assimilace, professor, immunita*, – a taktéž náležitě litery zvláštní, na př. *praedikát, praetendent, anaemie, oekonom, dioecese, nuance, praxe* atp. Ale i tu proniká, zvláště v slovích zdomácnělých a ve čtení pro lid, víc a více psaní, které stírá všechny známky a zvláštnosti pravopisu cizího, a píše se na př. *ofěra, oficiál, oficír*, m. *officír, telegram* m. -mm, *komise* m. *kommissé, premie* m. *praemie, ekonom, dieceze, manévr, operatér, prakse* atd.“

1.2.3 *Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů z roku 1913*

Vedení kolektivu připravujícího *Pravidla* po Gebauerově smrti v roce 1907 převzal prof. Emil Smetánka. Oproti předchozím vydáním došlo k odstranění většiny výkladu o tvarosloví. (Šefčík 2007, 526)

V §2 tohoto vydání Jak píšeme jména a slova cizí se uvádí dva způsoby psaní cizích slov: „Bud' hledíme zachovati pokud možná pravopis jazyka, z něhož je slovo přejato, nerušíme zdvojených písmen, ponecháváme litery a skupiny jich v češtině neobvyklé a nečárkujeme délek – anebo činíme některé ústupky vyslovování českému, zejména zjednodušujeme litery zdvojené, zbavujeme se liter a skupin v našem pravopise neobvyklých a čárkujeme – aspoň jistou měrou, v koncovkách hojněji než v nitru slov – samohlásky slabik dlouze vyslovovaných.“

První způsob se užívá u jmen vlastních jako *Achilles* nebo *Waterloo*, dále u apelativ, která nejsou pocíťována jako zdomácnělá, např. *ofthalmologie*, *essay*, *match*, a též u slov, u nichž je psaní příklánějící se k pravopisu cizímu již zaužívané a zobecnělo, např. *nervosa*, *balkon*, *obscenní*, *schema*.

Druhý způsob je pravidlem u zdomácnělých nebo počesťených vlastních jmen jako *Řím*, *Kréta*, *Homér*, a kromě toho u „nesčetných slov významu obecného takových, kterých se denně užívá“, např. *imunita*, *silueta*, *suverén*, *budoár*, *prémie*, *elixír*.

Již z tohoto obecného poučení je zřetelná tendence k počesťenému psaní frekventovaných cizích slov, kterou nastínil už závěr §2 *Pravidel* z roku 1902.

1.2.4 *Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů z roku 1941*

Konec války a vznik samostatného československého státu v roce 1918 zapříčinil rozmach mnoha odvětví, v nichž vznikala nová, i z cizích jazyků převzatá terminologie; vznikaly nové zákony, periodika, učebnice a rozkvět zažívalo i vydávání děl krásné literatury, ať už české, nebo překladové. Ukazovalo se, že pravopisné zásady nejsou v souladu s praxí. To vše se nutně odrazilo také v jazyce, především vznikem nového lexika a po několika letech také požadavkem na aktualizaci kodifikace. Dosud totiž platila *Pravidla* z roku 1913 s mírnými úpravami v dalších

vydáních, poněkud v tom z r. 1921, kde byly provedeny změny související s novými státními poměry. (Martincová 1991, 14)

Z článku *Reforma českého pravopisu* (Naše řeč 1921, 306–307) se dozvídáme o ustavení komise, která si za cíl svých oprav vytkla „uvést do pravopisu českého co možná největší jednotnost pravopisných zásad, pokud nejsou ovšem na odpor skutečné, správné výslovnosti a pokud by nerušily dosavadní celkový ráz českého pravopisu.“ Byla přijata zásada psát cizí vlastní jména podle původního pravopisu, s výjimkou psaní *c* ve výslovnosti [k] (např. *Korsika*), a obnovit pro jednotnost pravidla dříve uváděné zjednodušené tvary zpět na původní pravopis (*Atika* místo dřívějšího *Attika*). V případě apelativ se navrhuje odstranit zbývající případy zdvojených souhlásek a cizí *th* psát výlučně jako *t*. „Tím zároveň komise vyhovuje zásadě, kterou si umínila při opravách pravopisu českého stále míti na zřeteli, že se pravopis český přibližuje pravopisu ostatních Slovanů (Poláci píší *amfiteatr*, *hipoteza*, Rusové *amfiteatr*, *gipoteza* atd.) a zejména též pravopisu slovenskému (*antitéza*, *entuziazmus* atd.).“

Článek se dále zabývá psaním cizojazyčného *s* a *z*. Komise by ráda odstranila kolísání, zapříčiněné tím, že se tyto hlásky zapisují většinou jako *s* anebo se v několika případech zapisují foneticky jako *z* (*fáze*, *drezina*). Jako řešení předkládá návrh psát hlásky *s* a *z* foneticky, podle skutečné výslovnosti, zároveň však uvádí, „že by to byla změna dost radikální, neboť těch slov, v nichž se cizojazyčné *z* již píše foneticky (*fráze*), je nepoměrně málo proti slovům, v nichž se dosud zachovává pravopis cizí (*absolutismus*)“ (1921, 306–307)

Též zásady Pražského lingvistického kroužku požadují, aby psaní především obecných cizích slov nemělo odlišnou pravopisnou soustavu, např. psaní *s* v cizích slovech, kde se vyslovuje jako [z]. Zároveň ale upozorňují, aby se internacionalismy přílišným přizpůsobením českému pravopisnému systému nevzdálily od mezinárodní podoby natolik, že by již nebyly lehce rozpoznatelné. (Martincová 1991, 21)

V souvislosti s novým vydáním *Pravidel* vyšla i příručka *Co nového v Pravidlech českého pravopisu 1941* (Šmilauer 1943). Ta poukazuje na odlišnosti oproti předchozím vydáním: oddíl *Pravopisná pravidla* je „důkladně přepracován“ a v samotném *Abecedním seznamu slov a tvarů* došlo k následujícím změnám:

- uvádí pouze údaje pravopisné a tvaroslovné,
- vypouštějí se slova zastaralá a „neživotná“,
- méně běžná slova cizí,
- slova pravopisně a tvaroslovně nedůležitá,
- přibývá asi 40 % hesel nových. (Šmilauer 1943, 3)

Ohledně psaní cizích slov je uvedena důležitá poznámka: „celkem se však přece proti dosavadnímu stavu zesiluje tendence přidržovati se psaní a skloňování původního“. (Šmilauer 1943, 28)

V samotných *Pravidlech* z roku 1941 se v §6 Psaní cizích slov opět dočítáme o dvou způsobech psaní cizích slov, tj. původním pravopisem, nebo počeštěně. Zásady pravopisu jsou v podstatě shodné s těmi, které jsou popsány v *Pravidlech* z r. 1913. Dále se zde poukazuje na obtížnost rozdělení slov na odborná a obecná, podle kterého by se mělo řídit psaní slov původním, resp. počeštěným pravopisem. Připouští proto užití dublet, např. *methoda* i *metoda*, *saisona* i *sezóna*. V roce 1942 k tomu Bohumil Trnka (1942, 172) poznamenává následující: „Pravidla českého pravopisu chtějí stále rozlišovati mezi cizími slovy obecně vžitými a cizími slovy odbornými nebo řídkými, ale neudávají ani fonologická ani semasiologická kritéria, podle nichž se objektivně oba druhy slov od sebe rozeznají. Takovýchto kritérií pro úpravu pravopisu použitelných vůbec není.“

Ohledně psaní skupiny *th* autoři explicitně uvádí výčet obecně užívaných slov, u nichž dochází ke zjednodušení na *t*. V ostatních případech je tak ponecháno psaní *th*.

Toto vydání *Pravidel* nepřináší zásadní změny ani pravopisné reformy, v některých případech se navrácí ve způsobu psaní před rok 1913, kdy vyšlo předchozí významnější vydání *Pravidel*. Ondřej Šefčík (2007, 528) to vysvětluje pocitem národního ohrožení, kdy se v zájmu národní jednoty ponechal starší stav pravidel. Ten, na rozdíl od různě navrhovaných reformních kroků, např. psaní *s* nebo *z* podle výslovnosti, které by do dosavadního systému přinesly velké změny, nevzbuzoval velké kontroverze.

1.2.5 Pravidla českého pravopisu z roku 1957

Kulturní, hospodářský a technický rozvoj, podoba předchozích *Pravidel* a dosavadní řešení některých pravopisných jevů si vyžádaly nové, přepracované vydání. To se od těch předchozích v mnohém liší. Z formálního hlediska se jedná zejména o zaměření příručky pouze na pravopis, došlo tedy k vypuštění dosud přítomného výkladu o tvarosloví a k přepracování výkladu podle pravopisných jevů. Dále došlo k aktualizování a značnému, asi trojnásobnému, rozšíření pravopisného slovníku – ten byl totiž po roce 1902 jen nesoustavně doplňován, ne však podstatně přepracován a chybělo v něm velké množství slov běžných i odborných termínů. (Daneš aj. 1958, 9–10)

Pravidla z roku 1957 pojednávají o pravopisu přejatých slov poměrně obsírně. Slova psaná pravopisem původním rozděluje takto:

1. Slova omezená na úzký okruh uživatelů, úzce odborná, knižní, slova mající charakter mezinárodních značek a slova, která označují skutečnosti týkající se pouze cizích zemí, např. *enjambement, rendez-vous, joule*.
2. Slova částečně zdomácnělá, u nichž se výslovnost tak liší od písemné podoby, že by český způsob psaní vedl k velmi neobvyklé podobě, např. *bulletin, foyer, outsider*.
3. Cizojazyčné citáty, např. *ad hoc, vice versa, en passant*.

Slova psaná pravopisem počestěným se píše podle jejich české spisovné výslovnosti (s některými odchylkami) takto:

1. Odstraňuje se psané *ae, oe*, které se vyslovuje jako [e, é] a podobné skupiny samohlásek, např. *aféra, edém, pedagog*.
2. Písmeno *c* vyslovované jako [k] se píše jako *k*, *qu* jako *kv*, *gu* jako *gv*, *w* jako *v*, *y* vyslovované [j] jako *j*, *rh* se zjednodušuje v *r*, *ck* s výslovností [k] v *k*.
3. Skupina *th* v slovech řeckého původu nebo základu se píše jako *t*. V některých slovech (a jejich odvozeninách) se připouští i psaní s *th*: *these* (vedle *teze*) *mythus, mythologie* (vedle *mýtus, mytologie*) apod. Dále se psaní *th* zachovává ve slovech úzce odborných (*dithyramb*).
4. Zjednodušují se písmena původně zdvojená (*adresa, tenis, fotbal*).
5. Původní psané *s* vyslovované jako [z]:

- a) v nepříliš četných slovech zcela zdomácnělých se píše jen *z*: *bazén, drezúra, rizoto*.
- b) ve většině případů se píše *z* nebo *s*: *akvizice – akvisice, konzum – konzum, revize – revise*.
- c) v latinské příponě *-ismus* se píše jen *s*, rovněž tak ve slovech *president, presidium, universita, filosofie, gymnasium*. Dále se jen *s* píše ve slovech nezdomácnělých, jako *césura, gnose, konsensus*. Ve slovech jako *kurs, puls* se píše *s*.

6. Označuje se délka samohlásek především tam, kde se ve spisovné výslovnosti vyslovuje délka bez většího kolísání.

- a) délka se označuje:
  - aa) v základech slov, např. *akvárium*
  - ab) v zakončení slov: *-áda, -ál, -ála, -álie, -ální, -án, -ánní, -ární, -át, -áta, -átní, -átor, -áž, -ém, -én, -ér, -iáda, -ián, -iánský, -iér, -iéra, -ín, -ína, -má, -oár, -óma, -ón, -ónek, -ónový, -ónka, -ýn*
- b) označování délky kolísá:

Tam, kde se v přejatých slovech řeckého a latinského původu vyslovované [z] píše jako *s* nebo *z*, se délka označuje zpravidla tehdy, píše-li se zároveň *z*, např. *fuse – fúze*. Týká se to zakončení slov: *-áza, -óza, -ózní, -ózový, -zíva, -zívní, -éza*
- c) délka se neoznačuje:
  - ca) Po *d, t, n* se nepíše dlouhé *í*, aby nesvádělo ve výslovnosti k nesprávnému měkčení předchozí souhlásky, např. *kolektiv*.
  - cb) V zakončení *-ura (-urka)*, např. *inventura*.
  - cc) V odborných názvech chemických prvků, majících charakter značek, zvláště v případě odborného užití.

7. Další úpravy podle české výslovnosti, např. *kovboj*.

1.2.6 Pravidla českého pravopisu z roku 1993

Pravidla z r. 1993 přinesla úpravy v psaní přejatých slov především ve dvou skupinách jevů: psaní *s/z* a v označování délek. Pokračovala tak v pravopisném vývoji nastoleném předchozími *Pravidly*, především těmi z roku 1957. (Vlková 1991, 34) V oddíle *Pravopisná pravidla* se o psaní *s* a *z* dočteme následující:

- a) Ve slovech zdomácnělých se původní *s* vyslovované v češtině jako [z] píše *z*.
- b) Dále se píše *z* ve slovech jako *dispenz, exkurz, impulz, komparz, kurz*.
- c) V některých slovech se píše *s* nebo *z* ve shodě s dvojí spisovnou výslovností: *diskuse* i *diskuze*.
- d) Vyslovované [z] se píše jako *z* i *s* v příponě [-izmus] a v ostatních slovech zakončených na [-zmus].
- e) Po předponě lat. původu *kon-* se v slovech zdomácnělých, v nichž se počáteční *kon-* nepocitíuje jako předpona, píše *z*. Např. *konzerva, konzum*. Ve slovech *konsekrace, konsekvence, konsonant* aj. a ve slovech od nich odvozených se píše *s* (ve shodě se spisovnou výslovností).
- f) Při psaní slov s původními předponami *des-* a *de-* a ve slovech od nich odvozených se řídíme spisovnou výslovností. Např. *dezinfekce; desublimace*.
- g) Jen *s* se píše v slovech s původní latinskou předponou *dis-*.
- h) Pouze *s* se píše v slovech pravopisně nepočestěných, jako *cirrhosis, laser*.

Označování délky samohlásek se řídí následujícími pravidly:

- a) Délka se označuje:
  - aa) v základech slov
  - ab) v zakončení slov: *-é, -ém, -én, -ér, -éza, -iáda, -ián, -iér, -iéra, -ín, -ína, -má, -oár, -óza, -ózní, -ózový, -ýn, -ýza*
- b) Délka se neoznačuje:
  - ba) v zakončení odborných názvů – chemických prvků, sloučenin, názvů biologických a lékařských – na *-en*: *acetylen, ...* a *-in*: *penicilin*. Mimo odborné projevy lze psát i *-én* a *-ín*.
  - bb) v zakončení slov na *-iv, -iva, -ivum, -ivní, -ida*
  - bc) v zakončení slov na *-emie, -erie, -erium, -orium*
  - bd) v zakončení slov na *-on, -onek, -onový, -ona, -onka*
  - be) v zakončení slov na *-ura, -urka, -urní, -urový*
  - bf) v zakončení slov na *-una* v slovech jako *laguna, tribuna* apod.
- c) Dlouhá nebo krátká samohláska se píše v názvech chemických prvků: *bor* i *bór*

Změny, které tato nová *Pravidla* po téměř čtyřiceti letech přinesla, nezůstaly bez odezvy. Po jejich vydání se v novinách a časopisech objevilo množství kritických ohlasů. Některé z nich komentuje M. Sedláček (1994, 241–245) a poznamenává, že se

„ve velké většině těchto článků projevovala naprostá neznalost vývoje českého pravopisu a jeho principů, nepochopení jeho funkce, subjektivistický přístup k němu a konzervativní zaujatost vůči jakékoli jeho úpravě“.

Nejednotnost v pohledu na nová *Pravidla* panovala i mezi jazykovědci. Proti úpravám vystoupili někteří spisovatelé, filosofové, periodika otiskovala ohlasy čtenářů. Důvodem odporu k novým *Pravidlům* byly jak motivy estetické, tak konzervativní, ba i politické. Některá periodika deklarovala, že se novými *Pravidly* řídit nebudou, a někteří učitelé podle nich odmítali učit. (Stich 1995, 72)

Ivana Svobodová (1994, 51–56) shrnuje ohlasy na nová *Pravidla* na základě dotazů z jazykové poradny ÚJČ. Jak z ohlasů vyplývá, výtky směřují především ke změnám pravopisu cizích slov, zejména v oblasti psaní *s/z* a délky samohlásek.

Kritika nového vydání *Pravidel* a následná bouřlivá diskuse vedly roku 1994 k vydání Dodatku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy. Ten uvádí, že „psaní *s* a dlouhých samohlásek v případech, kdy *Pravidla* 1993 uvádějí jen *z* a samohlásky krátké, je také správné“. Upozorňuje však, že mezi dubletami jsou v některých případech stylové rozdíly.

1.3 Postoje k cizím slovům v češtině

V této kapitole se pokusím stručně shrnout, jak se proměňovaly postoje k cizím slovům v češtině ve 20. a na počátku 21. století. Důvodem je především fakt, že kromě samotného pravopisu cizích slov je i samotné jejich používání problematickou oblastí, na níž se pohledy různí a, podobně jako pravopis, v čase proměňují.

Ačkoliv se chci dále zaměřit na postoje k cizím slovům od začátku 20. století, nelze zcela pominout ani situaci před rokem 1900, čímž míním především dlouhé období projevů purismu v oblasti češtiny. Ten se na našem území obracel především proti německému jazyku, který prostřednictvím svých mluvčích češtinu vždy silně ovlivňoval. Miloš Weingart, který se pokusil periodizovat český purismus, za první puristické období označuje dobu Jana Husa, který nabádá k očištění češtiny od výrazů především z němčiny. Dále Weingart popisuje puristické tendence v období humanismu, baroka a národního obrození a dostává se až na konec 19. století, kdy docházelo k vymycování cizích výpůjček, především z němčiny, a to i takových, které byly ve spisovném úzu již víceméně přijaty. Mezi díla patřící do tohoto období spadá i *Brus jazyka českého* vydaný poprvé r. 1877 a rozšířený r. 1894, který podával seznam prostředků v češtině nepřijatelných a do vydání prvních *Pravidel* v r. 1902 představoval jednotící příručku upravující podobu jazykových projevů. V druhé polovině 90. let 20. století pak puristická činnost hlavně zásluhou Gebauerovou takřka ustala.

Poslední období, které Weingart popisuje, je spojeno s časopisem *Naše řeč*, který vychází od roku 1916, na jehož stránkách se opět puristické tendence objevovaly. Zatímco však za redakce Gebauerových žáků Zubatého a Ertla měly povahu umírněnou a vědecky podloženou, po Ertlově smrti (1929) se *Naše řeč* vrátila k fundamentálnímu purismu 70. až 90. let. Hlavní redaktor J. Haller byl totiž přesvědčen o nutnosti hájit češtinu před germanismy. *Naše řeč* tak k původním puristickým zásadám přidala nové, vypočítávala „jazykové poklesky“ autorů knih a požadovala navrácení k dřívějšímu stavu jazyka v mnoha ohledech. Toto počínání nezůstalo bez odezvy ostatních lingvistů. Ohradili se proti němu například jazykovědci z Pražského lingvistického kroužku, kteří se proti brusičským tendencím na stránkách *Naší řeči* vyjadřovali ve svých přednáškách a souborně pak ve sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932), kde potvrdili legitimnost funkčně nezbytných výpůjček. Dnes

„lze pokládat puristické tendence za definitivně opuštěné“. (Jelínek a Krčmová 2017; Jelínek 2007)

V první polovině 20. století lze identifikovat ještě dva pokusy o obnovení purismu. První na podzim roku 1938, kdy po mnichovském diktátu docházelo k odmítání galicismů a anglicismů; druhý pak, namířený proti germanismům, po porážce Německa v roce 1945. (Jelínek 2007, 569)

Po definitivním překonání purismu na teoretické úrovni se při hodnocení vhodnosti či nevhodnosti některých výrazových prostředků uplatňuje hledisko funkční. (Jelínek a Krčmová 2017) Přejímání slov z cizích jazyků se nebrání, je-li funkčně oprávněné. (Cuřín a Novotný 1982, 85) Šmilauer (1974, 136) uvádí následující kritéria: Mezinárodních slov lze bez výhrad užít tam, kde nemáme české náhrady (*laser*) a jsou též vhodná v odborném jazyku. Nesprávné je však jejich přílišné užívání tak, že se jimi ztěžuje porozumění, a je třeba jejich použití pečlivě zvažovat. Německá slova Šmilauer rozděluje na dvě skupiny: na skupinu zcela zdomácnělých výrazů z každodenního života (*šunka*), která jsou pevnou součástí naší slovní zásoby, a na skupinu výrazů rodinných a řemeslnických (*špunt, pucovat, šupléra*), která „jsou dnes úsilím několika generací vytlačena na samou periferii a je třeba dovést je k zániku“. Nakonec Šmilauer v případě slovanských slov upozorňuje, že při novém přejímání je třeba dbát na dodržování slovotvorných zvyklostí češtiny.

Svobodová (2007, 7) dále upozorňuje, že jestliže existuje v češtině vhodný a běžně užívaný ekvivalent, je používání cizích slov často nadbytečné, např. *job* místo *práce*.

Dále se budu věnovat dvěma článkům, které shrnují výsledky výzkumů veřejného mínění o přejatých slovech počínaje druhou polovinou 20. století. Prvním bude článek A. Tejnora z r. 1972, druhým článek T. Dickinse z r. 2008, který na Tejnorův článek navazuje a dosažené výsledky s ním srovnává. Pravopis přejatých slov a jejich užívání vůbec jsou totiž oblastí zájmu nejen jazykovědců, ale i široké veřejnosti. Ta se s přejatými slovy každodenně setkává a, jak je patrné z „dopisů čtenářů“ v periodikách, z dotazů směřovaných na jazykovou poradnu a z nich vycházejících jazykových sloupků a okének, má potřebu se ujistit o správnosti jejich psaní i použití a v neposlední řadě též vyjadřovat své mínění o jejich frekvenci užití, nezbytnosti, potažmo o „škodlivosti“ pro češtinu.

Jak bylo zmíněno výše, dřívější postoje byly často jednostranně odmítavé. Důvodem mohla být jak pouhá xenofobie, tedy odmítání všeho cizího, tak pocit ohrožení národa a jeho jazyka, což byly hlavní důvody protiněmeckého purismu v češtině. (Tejnor a kol. 1972, 185) Dnes u nás pocit ohrožení *existence* češtiny v podstatě neexistuje, vyskytují se však pocity ohrožení *kvality* jazyka a názory, že se úroveň jazyka snižuje; cizí vlivy jako užívání cizích slov a přejímání cizích morfologických a syntaktických vzorců jsou jedním z nejvýznamnějších důvodů těchto pocitů. (Stich 1995; Kraus 1996; Šaur 1996; Nejedlý 2008) To v roce 1992 přímo potvrzuje i Alena Polívková působící v jazykové poradně: „Téměř každý týden dostáváme dopis, v němž se hartusí na to, že se v hromadných sdělovacích prostředcích vyskytuje mnoho cizích slov. Někteří pisatelé přiznávají celkem otevřeně, proč se na cizí slova zlobí: neznají jejich významy a to jim ztěžuje porozumění. Jiní odůvodňují svůj odpor tím, že přejímáním cizích slov se prý český jazyk kazí, ztrácí svou svébytnost, postupně se z něho stává jakýsi jazyk jiný. Zastánci tohoto názoru obvykle považují za potřebné dodat, že náš jazyk je přece velmi krásný a bohatý, proč bychom tedy měli užívat slov cizích. A konečně někteří kritikové v náznamech nebo i zcela otevřeně projevují mínění, že s šířením cizích slov pronikají i některé ideje nám cizí, nebo dokonce nepřátelské.“ (Polívková 1992, 178–179)

Nyní ve stručnosti shrnu a porovnáám výsledky a závěry obou výše zmíněných výzkumů.

Co se týče **množství** cizích slov v češtině, u Tejnora je 64 % procent respondentů přesvědčeno o jejich nadměrném množství, zatímco u Dickinse takto odpovědělo 48 % dotázaných.

Pouze nepatrný rozdíl zaznamenáme v případě porovnání **vlivu přejímání** na češtinu: respondenti se shodli, že cizí slova češtinu spíše ochuzují (46 % u Tejnora a 47 % u Dickinse) než obohacují (37 % u Tejnora a 39 % u Dickinse). Dále v případě Dickinsova výzkumu více než polovina lidí vnímá cizí slova jako špatná pro češtinu, s tím, že 35 % respondentů jejich existenci posuzuje jako hrozbu národní kultuře.

Podle dotázaných je problematickým jevem **zbytečně časté používání** přejatých slov. U Tejnora 94 % a u Dickinse 74 % dotázaných uvedlo, že se „často“ nebo „někdy“ setkávají s jejich zbytečně častým užíváním.

Výsledky obou výzkumů se shodnou v názorech na **nezbytnost** přejímání: 48 % Tejnorových a 46 % Dickinsonových respondentů označilo přejímání za nezbytné, naopak 33 %, resp. 39 % se domnívalo, že by se měl hledat výraz z domácích zdrojů.

Rozdílné jsou pohledy respondentů na **vhodné zdrojové jazyky** přejímek. U Tejnora je nejvhodnějším zdrojem řečtina a latina, resp. slova či internacionalismy utvořené z materiálu těchto jazyků, jak uvádí 60 % dotázaných. Dalšími zdroji jsou „slovanské jazyky“ (34 %) a „západní jazyky“ (30 %). Podle Dickinsonových výsledků je nejvhodnějším jazykem angličtina (57 % dotázaných), kdežto řečtina a latina je vhodným zdrojem podle 37 % respondentů. Tejnor dále upozorňuje, že „65 % dotazovaných rozhodně odmítlo němčinu jako zdroj nového obohacování češtiny“.

Jedním z důvodů negativních postojů k cizím slovům je zřejmě fakt, že respondenti mají problém jim **rozumět**. 86 % Dickinsonových respondentů odpovědělo, že jim cizí výrazy způsobují problémy v každodenním životě „jen občas“, „často“ nebo „neustále“. Z Tejnorova článku též vyplývá, že mnoho dotázaných mělo problémy s porozuměním cizím slovům i s nalezením vhodného synonyma. Jak uvádí, „veřejnost jako celek, a zvláště některé její skupiny, má mnohem menší znalost významů cizích slov, než autoři textů v hromadných sdělovacích prostředcích předpokládají“. 61 % dotázaných však cítí potřebu rozšiřovat svou znalost cizích slov. V porovnání Dickinsonovy výsledky naznačují, že „Češi obecně rozumí výrazům přejatým z cizích jazyků v současnosti více než v roce 1970“.

Součástí Dickinsonova výzkumu bylo také zkoumání pohledu na **pravopis** dublet jako *džentlmen* a *gentleman*, nebo *manažer* a *manager*. Zatímco 47 % respondentů zvolilo adaptovaný pravopis, 22 % volilo pravopis cizí a 20 % prohlásilo, že to záleží na kontextu.

Jaké jsou podle respondentů **příčiny přejímání** a **důvody používání** cizích slov? 80 % Dickinsonových respondentů souhlasilo s tvrzením, že příliv výpůjček začal po roce 1989 a většina též vnímala přejímání jako charakteristický rys mladší generace. Turismus, globalizace a americká a evropská kultura podle nich aktivně podporují přejímání cizích slov. Jako hlavní motivy pro nadměrné používání přejímek uvedli Dickinsonovi dotázaní především snahu předvést se a dále módní vlivy, vlivy médií a globalizace. U Tejnora vidí respondenti v častém užívání cizích slov projev autorova malého

vzdělání a bezohlednosti vůči adresátům projevu, dále značný výskyt cizích slov hodnotí jako projev autorovy nadřazenosti, přehlížení lidí s menším vzděláním.

V případě obou průzkumů je patrné, že největší vliv na porozumění cizím slovům a na interpretaci cizích lexikálních vlivů mají vzdělání, věk a znalost cizích jazyků. Obecně respondenti mladší, vzdělanější a ovládající některý cizí jazyk (především angličtinu) přijímali výpůjčky vstřícněji a lépe jim rozuměli.

Dickinsovy výsledky se s výsledky Tejnorovy studie obecně v mnohém shodnou, ať už v nazírání na nezbytnost přejímání nebo na četnost používání cizích slov. Je zřejmé, že ačkoliv se podle Dickinse míra aktivní znalosti cizích jazyků i samotné porozumění přejímkám zlepšily, stále velkému podílu dotázaných výpůjčky způsobují problémy, a to převážně lidem starším, méně vzdělaným a neovládajícím příliš cizí jazyky, především angličtinu. Dále lze shrnout, že zdrojem negativních postojů k přejímkám nejsou často přejímky samy, ale spíš jejich nadměrné či nevhodné používání, především tam, kde existuje vhodný domácí výraz.

2 Praktická část

Cílem této práce je shrnout, jak se v jednotlivých vydáních *Pravidel českého pravopisu* proměňoval pohled na psaní přejatých slov, a ukázat na konkrétních příkladech změny jejich pravopisu. Proto jsem provedl systematickou excerpci materiálu z pěti zásadních vydání *Pravidel* s cílem shrnout na omezeném vzorku slov hlavní způsoby pravopisných adaptací cizích slov.

Mým záměrem bylo, abych proměny pravopisu zachytil především u slov, která se, pokud možno, vyskytují ve všech vydáních *Pravidel*, tj. aby vzniklá řada slovních tvarů byla kompletní. Začal jsem proto s exercepcí u prvních *Pravidel* z r. 1902, jejichž slovníková část je v porovnání s pozdějšími vydáními poměrně omezená. Z nich jsem vypisoval slova, která dle mého povědomí, dle znaků slov cizího původu, uvedených v dále kapitole 2.1 a dle informací v oddíle Pravopisná pravidla daného vydání *Pravidel* lze označit za slova přejatá. Vzhledem k tomu, že cílem bylo zachytit proměny pravopisu, soustředil jsem se na slova z typologicky vzdálenějších jazyků, u kterých je pravopisná adaptace obtížnější a pravopis se mění více než u slov typologicky bližších, např. z jazyků slovanských. Poté jsem vyhledával způsob zápisu excerpovaných slov i v pozdějších vydáních *Pravidel*.

Slovníková část *Pravidel* se postupně rozšiřovala a to zejména o slova přejatá. To bylo důvodem, proč jsem z každého dalšího vydání vypsál i některá slova dříve neuváděná, tj. která se v daném vydání vyskytují poprvé. Zvláště v *Pravidlech* z r. 1957 a z r. 1993 přibýlo velké množství přejatých slov, je proto na místě upozornit, že cílem zdaleka nebylo vypsát všechna přejatá slova, ale vyexcerpovat dostatek materiálu pro prezentaci adaptačních způsobů a změn pravopisu.

2.1 Znaky slov cizího původu

V. Mathesius (1947) ve studii „*Cizí slova ze stanoviska synchronického*“ upozornil na několik vlastností cizích slov:

1. cizí slova mají na rozdíl od slov domácích odlišnou zásobu fonémů (např. fonémy *f*, zvláště na začátku slov, *g*, všechny diftongy kromě *ou*) a mohou se lišit v místě a povaze přízvuku;

2. nemají stálou fonologickou strukturu nebo její fonetickou realizaci (např. kolísání *k/g* – [cirkus]/[cirus], *s/z* – [kasetu]/[kazeta], dále kolísání v kvantitě vokálů [drama]/[dráma] nebo v počtu slabik [matrialista];
3. jsou morfematically nezařaditelná nebo nesnadno zařaditelná, což má za následek nepevnost nebo odlišnost morfonologickou a morfematically (např. střídání koncových fonémů při derivaci, viz střídání *z/t*: *these* – *thetický*, neobvyklé střídání morfémů typu *muse-um*, *muse-a*;
4. vykazují jisté zvláštnosti v poměru zvuku a písma.

Hauser (1986, 52) poukazuje, kromě nepůvodních hlásek *f* a *g*, na psaní písmena *x*, psaní *i/y* odlišné pro česká slova, psaní *ú* uprostřed slova a na konci, dále psaní *ó* a *w*. Upozorňuje však, že u mnoha slov není z formálních znaků jejich cizí původ na první pohled patrný (např. *kanál*). Cizím písmenem je *q*, znakem cizosti je i postavení hlásek *a-*, *i-* na počátku slov. (Čechová a kol. 1996, 70)

Dále se cizí původ projevuje výskytem v češtině neobvyklých skupin jako *th*, *rh* či zdvojeným psaním písmen.

2.2 Rozdělení excerpovaného materiálu

Excerpovaná slova jsem rozdělil podle jednotlivých způsobů pravopisných adaptací do tabulek. V těchto tabulkách jsou přehledně zobrazeny tvary slov v různých vydáních *Pravidel*. Excerpovaná slova jsou rozdělena podle způsobů úprav pravopisu, které předkládají *Pravidla* z roku 1993:

1. Skupiny *ae*, *oe*
2. Písmeno *c* vyslovované jako [k] psané jako *k*, *qu* jako *kv*, *gu* jako *gv*, *w* jako *v*, *y* vyslovované [j] jako *j*, *rh* se zjednodušuje v *r*, *ck* s výslovností [k] v *k*
3. Skupina *th* v slovech řeckého původu nebo základu se píše jako *t*
4. Zjednodušení zdvojených písmen
5. Psaní *s* a *z*
6. Označování délky samohlásek
7. Další úpravy podle výslovnosti

2.3 Psaní skupin *ae, oe*

1902	1913	1941	1957	1993
adhaese	adhese	adhese	adhese, adheze	adheze
archaeologie	archeologie	archeologie	archeologie	archeologie
caesura	caesura, cesura	caesura	césura	cézura
chamaeleon	chameleon	chameleon	chameleón	chameleon
chimaera	chiméra	chiméra	chiméra	chiméra
daemon, démon	démon	démon	démon	démon
diecese, dioecese	diecése	diecése	diecése, diecéze	diecéze
ekonom, oekonom	ekonom	ekonom	ekonom	ekonom
oekumenický	ekumenický	ekumenický	ekumenický	ekumenický
encyklopaedie	encyklopedie	encyklopedie	encyklopedie	encyklopedie
aesthetika, estetika	estetika	estetika	estetika	estetika
aether, ether	éter	ether	éter, ether	éter
fenomen, faenomen	fenomen	fenomen	fénomén	fenomén
haemorrhoidy	hemoroidy	hemoroidy	hemoroidy	hemoroidy
haeresie		herese	herese, hereze	hereze
komedie, komoedie	komedie	komedie	komedie	komedie
obscoenní	obscenní	obscenní	obscénní	obscénní
orthopaedie	orthopedie	orthopedie	ortopedie	ortopedie
palaeograf	paleograf	paleograf	paleograf	paleografie
paedagogium	pedagogium	pedagogium	pedagog(ika)	pedagog(ika)
praelát, prelát	prelát	prelát	prelát	prelát
praemie, premie	prémie	prémie	prémie	prémie
praemissa	premisa	premisa	premisa	premisa
praeservativ	preservativ		preservativ, prezervativ	prezervativ
propaedeutika	propedeutika	propedeutika	propedeutika	propedeutika
repraesentace	representace	representace	representace, reprezentace	reprezentace
sfaera, sféra	sféra	sféra	sféra	sféra

Tabulka 1: Psaní skupin *ae, oe*

Pravidla pravopisu z r. 1902 psaní *ae* a *oe* většinou zachovávala, avšak ve „slovích zdomácnělých“ uváděla jako dubletu zjednodušenou podobu, bylo tak vedle původních podob možno psát též *démon*, *diecese*, *estetika*, *ether*, *komedie*, *prelát*,

premie či *sféra*. *Pravidla* z r. 1913 už uvádějí většinou pouze formy počestěné, výjimkou jsou slova považovaná za úzce odborná jako je *cézura*, kde připouští podoby *caesura* i *cesura*. Tuto možnost však ruší následující *Pravidla* z r. 1941, která se s tvarem *caesura* navracejí zpět do r. 1902. Počínaje *Pravidly* z r. 1957 už podoby s *ae* či *oe* s výslovností [e/é] nenacházíme.

2.4 Psaní *c, qu, gu, w, y, rh, ck*

1902	1913	1941	1957	1993
				causa, kauza
		clearing	clearing	clearing, klíring
				computer, komputer
			handicap	handicap, hendikep
haemorrhoidy	hemoroidy	hemoroidy	hemoroidy	hemoroidy
		canoe i kanoe	kánoe, kanoe	kánoe
			koktail, cocktail	koktajl, koktejl
comtessa	komteska	komtes(k)a, kontes(k)a	komtesa	komtesa
	cognac	cognac, koňak	koňak	koňak
kvestor	kvestor	kvestor	kvestor	kvestor
likvidace	likvidace	likvidace	likvidace	likvidace
linguistika	linguistika	linguistika	lingvistika	lingvistika
rayon	rayon	rayon	rajón	rajon
				ranvej, runway
rhythmus, rhythmus, rytmus	rytmus	rytmus	rytmus	rytmus
sanguinik	sanguinik	sanguinik	sangvinik	sangvinik
tramway	tramvaj	tramvaj	tramvaj	tramvaj

Tabulka 2: Psaní *c, qu, gu, w, y, rh, ck*

Zatímco *kvestor* (pův. *quaestor*) či *likvidace* (pův. *liquidace*) se již v roce 1902 píše počestně, *sangvinik* a *lingvistika* se podle výslovnosti píše až od r. 1957. U slov pův. *tramway* a *runway* dochází k úpravě *w* na *v* a stejně jako ve slově pův. *rayon* k nahrazení grafému *y* za *j* podle výslovnosti.

Skupina *rh* ve slovech jako *haemorrhoidy* a *rhyt(h)mus* je zjednodušena na *r* v *Pravidlech* z r. 1913.

Častá je změna *c* na *k* tam, kde se jako [k] vyslovuje, např. *causa* – *kauza*, *computer* – *komputer*, *comtessa* – *komtesa*, *cognac* – *koňak* či *cocktail* – *koktajl/koktejl*, kde lze pozorovat i psaní *k* místo původního *ck*.

2.5 Psaní skupiny *th*

1902	1913	1941	1957	1993
amfitheatr	amfitheatr	amfitheatr	amfiteátr	amfiteátr
anakoluth		anakolut	anakolut	anakolut
antipathie	antipatie	antipatie	antipatie	antipatie
antithesis	antithese	antithese, antithesa	antithese, antiteze	antiteze
anthologie	antologie	anthologie	antologie	antologie
apathie	apatie	apatie	apatie	apatie
apotheosa	apotheosa	apotheosa	apotheosa, apoteóza	apoteóza
arithmetika	aritmetika	aritmetika	aritmetika	aritmetika
atheismus	atheismus	atheismus	ateismus, atheismus	ateismus, atheismus
athleta	atlet	atlet	atlet	atlet
authentický	autentický	autentický	autentický	autentický
bibliotheka	bibliotéka	bibliotéka	bibliotéka	bibliotéka
dithyramb	dithyramb	dithyramb	dithyramb	dithyramb
enthusiasmus	enthusiasmus	entusiasmus	entusiasmus, entuziasmus	entuziazmus, entusiasmus
epitheton	epitheton	epitheton	epiteton	epiteton
aesthetika, estetika	estetika	estetika	estetika	estetika
aether, ether	éter	ether	éter, ether	éter
ethika	etika	ethika	etika	etika
ethnografie	etnografie	ethnografie	etnografie	etnografie
		ethos	étos, ethos	étos
filanthrop	filantrop	filantrop	filantrop	filantrop
hypotheka	hypotéka	hypotéka	hypotéka	hypotéka
hypothese	hypothesa	hypothesa	hypothesa, hypotéza	hypotéza
kathedra	katedra	katedra	katedra	katedra
komthur	komtur	komtur	komtur	komtur
lethargie	letargie	lethargie	letargie	letargie
lithografický	litografický	litograf	litografický	litografický
logarithmus	logaritmus	logaritmus	logaritmus	logaritmus
mathematik	matematik	matematik	matematik	matematik
methoda	metoda	methoda, metoda	metoda	metoda
misanthrop	misanthrop	misanthrop	misanthrop	
mythus	mytus	mythus	mythus, mýtus	mýtus

ofthalmologie	ofthalmologie	ofthalmologie	oftalmologie	oftalmologie
ornithologie	ornithologie	ornitholog	ornitolog	ornitolog
orthodoxní	orthodoxní	orthodoxní	ortodoxní	ortodoxní
orthografický	orthografie	orthografie	ortografie	ortografie
orthopaedie	orthopedie	orthopedie	ortopedie	ortopedie
pantheismus	pantheismus	pantheismus	panteismus, pantheismus	panteizmus, panteismus
	pathologie	pathologie	patologie	patologie
pathos	pathos	pathos	patos, pathos	patos
pinakotheka	pinakotéka	pinakotéka	pinakotéka	pinakotéka
			proteze, prothese	proteze
	psychopathický	psychopath	psychopat	psychopat
rhythmus, rhythmus, rytmus	rytmus	rytmus	rytmus	rytmus
synthese	synthese, synthesa	synthese, synthesa	syntéza, synthesa	syntéza
theatrální	theatrální	theatrální	teatrální	teatrální
			teín, thein	tein
thema	thema, téma	thema	téma, thema	téma
theologie	theologie	theologie	teologie, theologie	teologie
theorie	teorie, theorie	theorie	teorie	teorie
thermometr	thermometr	thermo-	termo-	termo-
thesis	thesis, these	these	these, teze	teze

Tabulka 3: Psaní skupiny th

Zatímco *Pravidla* z r. 1902 zachovávala ve velkém původní podobu *th*, v *Pravidlech* z r. 1913 došlo, stejně jako u jiných jevů, k velkému zjednodušení u často používaných slov obecného významu. I přesto zůstalo nemálo slov odborných anebo nepříliš frekventovaných, v nichž se nadále psalo *th*.

V článku pravopisné komise z roku 1921 tak nacházíme i doporučení psát cizí *th* vždy jako *t*. Autoři *Pravidel* z r. 1941 je však nepřijali a v oddíle Pravopisná pravidla vyjmenovávají 29 slov, kde se *th* zjednodušuje na *t*. V ostatních případech se píše *th*, čímž se někdy vrací stav před rok 1913, který u některých slov přinesl psaní *t*, např. *anthologie*, *ether*, *ethika*, *ethnografie*, *lethargie*, *mythus*, *thema*, *theorie*. Šmilauer (1943, 31) tento krok vysvětluje tím, že „přepis *t* nemění jenom grafiku, ale i výslovnost“.

Pravidla r. z. 1957 zavedla zjednodušené psaní téměř u všech slov, u některých však zároveň připouští i psaní *th*: (*anti*)*these* i *antiteze*, *ateismus* i *atheismus*, *teologie* i *theologie*, *panteismus* i *pantheismus*, *hypothesa* i *hypotéza*, *syntéza* i *synthesa*, *apotheosa* i *apoteóza*, *éter* i *ether*, *teín* i *thein* a další chemické sloučeniny, *étos* i *ethos*, *mythus* i *mýtus*, *patos* i *pathos*, *proteze* i *prothese*, *téma* i *thema*. Dále se zachovává psaní pouze *th* u slov úzce odborných, např. *dithyramb*, které se z téhož důvodu píše stejně i v *Pravidlech* z r. 1993, která jinak skupinu *th* u slov v neoborném užití nahradila *t* plošně; výjimky připouští v případě užití v odborném projevu, zvláště v chemickém názvosloví.

2.6 Psaní zdvojených písmen

1902	1913	1941	1957	1993
	abbé		abbé	abbé
abonnet, abonent	abonent	abonent	abonent	abonent
addice	adice		adice	adice
adresa, adressa	adresa	adresa	adresa	adresa
affekce	afekce	afekce	afekce	afekce
afirmativní		afirmativní	afirmativní	afirmativní
agregát			agregát	agregát
agresivní	agresivní	agresivní	agresivní, agresívni	agresivita
akkord	akord	akord	akord	akord
akkumulátor	akumulátor	akumulátor	akumulátor	akumulátor
akkusativ		akusativ	akusativ, akuzativ	akuzativ
allegorie	alegorie	alegorie	alegorie	alegorie
alliance	aliance	aliance	aliance	aliance
alliterace	aliterace	aliterace	aliterace	aliterace
alodium	alodium	alodium	alodium	alodium
alokuce	alokuce	alokuce	alokuce	alokuce
ammoniak	amoniak	amoniak	amoniak	amoniak
annály	anály, annály	anály	anály	anály
annexe	anekse	anexe	anexe	anexe
annonce	anonce	anonce	anonce	anonce
annullovati	anulovati	anulovati	anulovati	anulovat
aparát	aparát	aparát	aparát	aparát
appellace	apelace	apelace	apelace	apelace
appercepce	apercepce	apercepce	apercepce	apercepce
applaudovati	aplaudovati		aplaudovati	aplaudovati
aplikace	aplikace	aplikace	aplikace	aplikace
apposice	aposice	aposice	aposice, apozice	apozice
aprobace	aprobace	aprobace	aprobace	aprobace
arrogance	arogance	arogance	arogance	arogance
artillerie	artilerie	artilerie	artilerie	artilerie
asekurace	asekurace	asekurace	asekurace	asekurace
assimilace	asimilace	asimilace	asimilace	asimilace
assistance	asistence	asistence	asistence	asistence
associace	asociace	asociace	asociace	asociace

assonance	asonance	asonance	asonance	asonance
attentát	atentát	atentát	atentát	atentát
atrakce	atrakce	atrakce	atrakce	atrakce
attribut	atribut	atribut	atribut	atribut
bagger	bager, bagger	bagr	bagr	bagr
ballada	balada	balada	balada	balada
ballet	balet	balet	balet	balet
barriera	bariéra	bariéra	bariéra	bariéra
barrikáda	barikáda	barikáda	barikáda	barikáda
bataillon	batalion	batalion	batalión	batalion
batterie	baterie	baterie	baterie	baterie
belletrie	beletrie	beletrie	beletrie	beletrie
billion	bilion	bilion	bilion	bilion
brillant, brilliant	brillant, brilliant	brilant, brilliant	brilant, brilliant	brilant
			buddhismus	buddhismus, buddhismus
buffet	bufet	bufet	bufet	bufet
bullá	bula	bullá	bula	bula
bussola	busola	busola	busola	buzola, busola
citadella	citadela	citadela	citadela	citadela
debatta	debata	debata	debata	debata
delikatessa	delikatesa	delikatesa	delikatesa	delikatesa
destillovati	destilovati	destilovati	destilovati	destilovat
difference	diference	diference	diference	diference
dilemma	dilemma	dilemma	dilema	dilema
dilettant	diletant	diletant	diletant	diletant
dissertace		disertace	disertace	disertace, dizertace
diskusse	diskuse	diskuse	diskuse	diskuse, diskuze
dissonance	disonance	disonance	disonance	disonance
dressura	dresura	dresura	drezúra	drezura
effekt	efekt	efekt	efekt	efekt
ellipsa	elipsa	elipsa	elipsa	elipsa
	essay	essay	esej, essay	esej
essence	esence	esence	esence	esence
excellence	excelence	excelence	excelence	excelence
exkommunikace	exkomunikace	exkomunikace	exkomunikace	exkomunikace
fossilní		fossilní	fossilní	fossilní
	football	football	fotbal	fotbal
guerilla	guerilla	guerilla	gerila, guerilla	gerila, guerilla

guillotina	gilotina	gilotina	gilotina	gilotina
glossa	glosa	glossa	glosa	glosa
grammatika	gramatika	gramatika	gramatika	gramatika
hallucinace	halucinace	halucinace	halucinace	halucinace
haemorrhoidy	hemoroidy	hemoroidy	hemoroidy	hemoroidy
idylla	idyla	idyla	idyla	idyla
ilegální	ilegální	ilegální	ilegální	ilegální
illegitimní	illegitimní	illegitimní	ilegitimní	ilegitimní
illuminace	iluminace	iluminace	iluminace	iluminace
illustrace	ilustrace	ilustrace	ilustrace	ilustrace
immatrikulace	imatrikulace	imatrikulace	imatrikulace	imatrikulace
immobilní	imobilní	imobilní	imobilní	imobilní
immunita	imunita	imunita	imunita	imunita
inkassovati	inkasovati	inkasovati	inkasovati	inkasovat
installace	instalace	instalace	instalace	instalace
intelektuální	intelektuální	intelektuální	intelektuální	intelektuální
intelligence	inteligence	inteligence	inteligence	inteligence
interpellace	interpelace	interpelace	interpelace	interpelace
irracionální	iracionální	irracionální	iracionální	iracionální
irritace	iritace	irritovati	iritovati	iritovat
kapella, kapela	kapela	kapela	kapela	kapela
kapillární	kapilární	kapilární	kapilární	kapilární
klassický	klasický	klasický	klasický	klasický
koefficient	koeficient	koeficient	koeficient	koeficient
kollace		kolace	kolace	kolace
kollega	kolega	kolega	kolega	kolega
kollej	kolej	kolej	kolej	kolej
kollektivní	kolektivní	kolektivní	kolektivní	kolektivní
kollise	kolise	kolise	kolise, kolize	kolize
kolonisace	kolonisace	kolonisace	kolonisace, kolonizace	kolonizace
kommentář	komentář	komentář	komentář	komentář
kommerční	komerční	komerční	komerční	komerční
komise, komisse	komise	komise	komise	komise
comtessa, komteska, konteska	komteska	komtes(k)a, kontes(k)a	komtesa	komtesa
kommuna	komuna	komuna	komuna	komuna
koncesse	koncese	koncese	koncese	koncese
konfesse	konfese	konfese	konfese	konfese

konkurrence	konkurence	konkurence	konkurence	konkurence
konstellace	konstelace	konstelace	konstelace	konstelace
korrektura	korektura	korektura	korektura	korektura
korrelace	korelace	korelace	korelace	korelace
korrepetitor	korepetitor	korepetitor	korepetitor	korepetitor
korrespondence	korespondence	korespondence	korespondence	korespondence
korridor	koridor	koridor	koridor	koridor
korupce	korupce	korupce	korupce	korupce
kvartetto	kvarteto	kvarteto	kvarteto	kvarteto
massa	masa	masa	masa	masa
metallurgie	metalurgie	metalurgie	metalurgie	metalurgie
milli-	mili-	mili-	mili-	mili-
motto	moto	motto	moto, motto	motto, moto
noblessa	noblesa	noblesa	noblesa	noblesa
novella	novela	novela	novela	novela
offensiva	ofensiva	ofensiva	ofensiva, ofenzíva	ofenzíva
offerta, oferta	offerta	offerta	offerta	offerta
oficielní	oficielní	oficiální, oficielní	oficiální	oficiální
omeletta	omeleta	omeleta	omeleta	omeleta, amoleta
operetta	opereta	opereta	opereta	opereta
opponent	oponovati	oponovati	oponovati	oponovat
opposice	oposice	oposice	oposice, opozice	opozice
ordonnance	ordonance	ordonance	ordonance	ordonance
oscillace	oscilace	oscilovati	oscilovati	oscilovat
paletta	paleta	paleta	paleta	paleta
palissáda	palisáda	palisády	palisáda	palisáda
paraffin	parafin	parafin	parafin, parafin	parafin
parallaxa	parallaxa	parallaxa	paralaxa	paralaxa
parallela	paralela	paralela	paralela	paralela
parcella	parcela	parcela	parcela	parcela
passivum	passivum	passivum	pasivum, pasívum	pasivum
pavillon	pavilon	pavilon	pavilón	pavilon
pennál	penál	penál		penál
perkusse	perkuse		perkuse	perkuse
perron	peron	peron	perón	peron
pissoir	pisoár	pisoár	pisoár	pisoár

praemissa	premisa	premisa	premisa	premisa
professor	profesor	profesor	profesor	profesor
progresse	progrese	progrese	progrese	progrese
pudding	puding	pudding	puding, pudink	puding, pudink
raffinace	rafinace	rafinace	rafinace	rafinace
renaissance	renaissance	renaissance, renesance	renesance	renesance, renezance
repressalie	represálie	represálie	represálie	represálie
satellit	satelit	satelit	satelit	satelit
sextetto	sexteto	sexteto	sexteto	sexteto
			sherry, šery	sherry, šery
sukcessivní	sukcesivní	sukcesivní	sukcesivní, sukcesívni	sukcesivní
symmetrie	symetrie	symetrie	symetrie	symetrie
		tennis	tenis	tenis
teritoriální	teritoriální	teritoriální	teritoriální	teritoriální
terrorisovati	terorisovati	terorisovati	terorisovati, terorizovati	terorizovat

Tabulka 4: Psaní zdvojených písmen

Slova, u nichž došlo ke zjednodušení původně zdvojených liter, tvoří v rámci přejatých slov velkou skupinu. *Pravidla* z r. 1902 zachovávají u většiny slov původní psaní, ale již zde nacházíme dublety a některá slova zdomácnělá natolik, že jsou uváděna pouze ve zjednodušené podobě: *abonnet* i *abonent*, *adresa* i *adressa*, *kapella* i *kapela*, *komise* i *kommissse*, *telegram*, *ofěra*, *offerta* i *oferta*, *officiál* i *oficiál*. Velké zjednodušení přinesl rok 1913, kdy se zdvojené litery zachovávají jen u několika slov odborných či nedostatečně zdomácnělých, např. *anály* i *annály*, *dilemma*, *essay*, *football*, *ilegální*, *ilegitimní*, *guerilla*, *parallaxa*, *passivum*, *renaissance*. Zjednodušení skupiny *ss* způsobilo u některých slov (např. *bussola* – *busola*) nejistotu ve vyslovování grafému *s*, viz dále.

Pravidla z r. 1941 sice dále zjednodušila slova jako *anály*, *ilegální* nebo *ilegitimní*, ale místo toho se u jiných slov navrátila k pravopisu z r. 1902 a zavádí tak jediné správně podoby: např. *bull*, *iracionální*, *iritovati*, *motto*, *pudding*.

Pravidla z r. 1957 zjednodušila psaní většiny zbývajících slov zavedením podob *dilema*, *esej* i *essay*, *fotbal*, *gerila* i *guerilla*, *glosa*, *ilegální*, *ilegitimní*, *iracionální*, *iritovati*, *moto*, *paralaxa*, *pasivum*, *renesance*, *tenis*.

V *Pravidlech* z r. 1993 zůstává skupina slov, která se pocítují spíše jako cizí než zdomácnělá, tudíž je u nich zachována zdvojená souhláska, např. *essay* (vedle *esej*) a *motto* (vedle *moto*), *buddhismus*, *abbé*. Zdvojené souhlásky se objevují také u výrazů citátových, především hudebních, např. *accelerando*, *allegro*; dále u slov částečně zdomácnělých, u nichž se však výslovnost od psané podoby podstatně liší, např. *bulletin*, a též u slov nově přejatých, např. *happening*, která si dosud podržují původní podobu.

2.7 Psaní s a z

1902	1913	1941	1957	1993
			abrase, abraze	abraze
			acidosa, acidóza	acidóza
adhaese	adhese	adhese	adhese, adheze	adheze
akklimatisovati	aklimatisovati	aklimatisovati	aklimatisovati, aklimatizovati	aklimatizovat
			aktualisace, aktualizace	aktualizace
akkusativ		akusativ	akusativ, akuzativ	akuzativ
	akvisice	akvisice	akvisice, akvizice	akvizice
			amnesie, amnézie	amnézie
	amortisace	amortisace	amortisace, amotrizace	amortizace
		anabase	anabase, anabaze	anabáze
analyse	analyse, analysa	analyse, analysa	analysa, analýza	analýza
		anamnesa	anamnesa, anamnéza	anamnéza
antithesis	antithese	antithese, antithesa	antithese, antíteze	antíteze
apotheosa	apotheosa	apotheosa	apotheosa, apoteóza	apoteóza
apposice	aposice	aposice	aposice, apozice	apozice
arsenál	arsenál	arsenál	arsenál, arzenál	arzenál
askese	askese	askese	askese, askeze	askeze
atheismus	atheismus	atheismus	ateismus, atheismus	ateizmus, ateismus
	autorisace		autorisace, autorizace	autorizace
		averse	averse, averze	averze
	aviso	aviso	aviso, avízo	avízo
asyl	asyl	asyl	asyl, azyl	azyl
balsamovati	balzamovati	balzamovati	balzamovati	balzamovač
	base	base	base, báze	báze
bassin	basén	bazén	bazén	bazén
basilika	basilika	basilika	basilika, bazilika	bazilika
			buddhismus	buddhizmus, buddhismus
bursa	bursa	bursa	bursa, burza	burza
bussola	busola	busola	busola	buzola, busola
	celulosa	celulosa	celulosa, celulóza	celulóza
censura	censura	censura	censura, cenzura	cenzura

caesura	caesura, cesura	caesura	césura	cézura
	civilisace	civilisace	civilisace, civilizace	civilizace
defensiva	defensiva	defensiva	defensiva, defenzíva	defenzíva
	dessin	dessin	desén	desén, dezén
	desert	desert	desert, dezert	dezert
desertér	desertér	desertér	desertér, dezertér	dezertér
desinfekce	desinfekce	desinfekce	desinfekce, dezinfekce	dezinfekce
	desolátní	desolátní	desolátní, dezolátní	dezolátní
	diagnosa	diagnosa	diagnosa, diagnóza	diagnóza
diecese, dioecese	diecése	diecése	diecése, diecéze	diecéze
dimense	dimense	dimense	dimense, dimenze	dimenze
dissertace		disertace	disertace	disertace, dizertace
		diskurs	diskurs	diskurz
diskusse	diskuse	diskuse	diskuse	diskuse, diskuze
draisina, drezina	drezina	dresina	drezína	drezína
dressura	dresura	dresura	drezúra	drezura
	elektrolysa	elektrolysa	elektrolysa, elektrolýza	elektrolýza
		elise	elise, elize	elize
emfase	emfase	emfase	emfase, emfáze	emfáze
		emulse	emulse, emulze	emulze
enthusiasmus	enthusiasmus	entusiasmus	entusiasmus, entuziasmus	entuziazmus, entusiasmus
episoda	episoda	episoda	episoda, epizoda	epizoda
exklusivní	exklusivní	exklusivní	exklusivní, exkluzivní	exkluzivní
expansivní	expansivní	expanse	expanse, expanze	expanze
explose	explose	explose	explose, exploze	exploze
exposice	exposice	exposice	exposice, expozice	expozice
ekstase	extase	extase	extase, extáze	extáze
extense	extense	extense	extense, extenze	extenze
		falsum	falsum, falzum	falzum
		famosní	famosní, famózní	famózní
fantasie	fantasie	fantasie	fantasie, fantazie	fantazie
fase, fáze	fáze	fáze	fáze	fáze
façona, fasona	fasona	fasona	fazóna	fazona
	filosof	filosof	filosofie	filozofie

frase, fráze	fráze	fráze	fráze	fráze
		fuse	fuse, fúze	fúze
fysika	fysika	fysika	fysika, fyzika	fyzika
	gejsír	gejsír	gejzír	gejzír
		genese	genese, geneze	geneze
grandiosní	grandiosní	grandiosní	grandiosní, grandiózní	grandiózní
gymnasium	gymnasium	gymnasium	gymnasium	gymnázium
haeresie		herese	herese, hereze	hereze
			hypertense, hypertenze	hypertenze
	hypnosa	hypnosa	hypnosa, hypnóza	hypnóza
hypothese	hypothesa	hypothesa	hypothesa, hypotéza	hypotéza
illuse	iluse	iluse	iluse, iluze	iluze
inkvisice	inkvisice	inkvisice	inkvisice, inkvizice	inkvizice
			intarsie, intarzie	intarzie
invase	invase	invase	invase, invaze	invaze
inserát	inserát	inserát	inzerát	inzerát
			insulin, inzuín	inzulin
	isolovati	isolace	isolace, izolace	izolace
	kaseta	kaseta	kaseta, kazeta	kazeta
kalusule	klausule	klausule	klausule, klauzule	klauzule
klausura	klausura	klausura	klausura, klauzura	klauzura
kollise	kolise	kolise	kolise, kolize	kolize
kolonisace	kolonisace	kolonisace	kolonisace, kolonizace	kolonizace
komposice	komposice	komposice	komposice, kompozice	kompozice
konfuse	konfuse	konfuse	konfuse, konfúze	konfuze
konkluse	konkluse	konkluse	konkluse, konkluze	konkluze
kontroverse	kontroverse	kontroverse	kontroverse, kontroverze	kontroverze
konversace	konversace	konversace	konversace, konverzace	konverzace
			konverse, konverze	konverze
konservativní	konservativní	konserva	konserva, konzerva	konzerva
konsistoř	konsistoř	konsistoř	konsistoř, konzistoř	konzistoř
		konsola	konsola, konzola	konzola
konsul	konsul	konsul	konsul, konzul	konzul
	konsum	konsum	konsum, konzum	konzum
			korose, koroze	koroze
			korset, korzet	korzet

			korso, korzo	korzo
krise	krise	krise	krize	krize
kuriosita	kuriosita	kuriosita	kuriosita, kuriozita	kuriozita
kurs	kurs	kurs	kurs	kurz
	kursiva	kursiva	kursiva, kurzíva	kurziva
			limusina, limuzína	limuzína
mausoleum	mausoleum	mausoleum	mausoleum, mauzoleum	mauzoleum
		medusa	medusa, medúza	medúza
mesalliance	mesaliance	mesaliance	mesaliance, mezaliance	mezaliance, mesaliance
	mobilisace	mobilisace	mobilisace, mobilizace	mobilizace
		monsun	monzun, monsun	monzun
musa	múza, musa	musa	musa, múza	múza
museum	museum	museum	museum, muzeum	muzeum
narkosa	narkosa	narkosa	narkosa, narkóza	narkóza
oasa	oasa	oasa	oasa, oáza	oáza
offensiva	ofensiva	ofensiva	ofensiva, ofenzíva	ofenziva
			ontogenese, ontogeneze	ontogeneze
			osmosa, osmóza	osmóza
pantheismus	pantheismus	pantheismus	panteismus, pantheismus	panteizmus, panteismus
parafrase	parafráze	parafráze	parafráze	parafráze
paralysovati	paralysovati	paralysovati	paralysovati, paralyzovati	paralyzovat
parasit	parasit	parasit	parasit, parazit	parazit
pausa	pausa	pausa	pausa, pauza	pauza
pensijní	pensijní	pensijní	pensijní, penzijní	penzijní
pensionát	pensionát	pensionát	pensionát, penzionát	penzionát
	perversní	perversní	perversní, perverzní	perverzní
	persekuce	persekuce	persekuce, perzekuce	perzekuce
pessimismus	pesimismus	pesimismus	pesimismus	pesimizmus, pesimismus
pinceta, pinseta	pinseta	pinseta	pinseta, pinzeta	pinzeta
			plasma, plazma	plazma
poesie	poesie	poesie	poesie, poezie	poezie
polarisace	polarisace	polarisace	polarisace, polarizace	polarizace

polonaisa	polonaisa nebo polonéza	polonaisa, polonéza	polonéza	polonéza
posice	posice	posice	posice, pozice	pozice
positivní	positivní	positiv	positiv, pozitiv	pozitiv
			positron, pozitron	pozitron
	precisní	precisní	precisní, precizní	precizní
		praesentní	présentní, prézentní	présentní
	presentovati	presentovati	presentovati, prezentovati	prezentovat
praeservativ	preservativ		preservativ, prezervativ	prezervativ
	president	president	president	prezident
prisma	prisma	prisma	prisma, prizma	prizma
	prognosa	prognosa	prognosa, prognóza	prognóza
proposice	proposice	proposice	proposice, propozice	propozice
			proteze, prothese	proteze
provisie	provisie	provisie	provisie, provize	provize
provisorium	provisorium	provisorium	provisorium, provizorium	provizorium
prósa	prósa, próza	prosa, próza	prosa, próza	próza
prosodie	prosodie	prosodie	prosodie, prozódie	prozódie
	psychosa	psychosa	psychosa, psychóza	psychóza
			puls	pulz
realisace	realisace	realisace	realisace, realizace	realizace
realismus	realismus	realismus	realismus	realizmus, realismus
recensent	recensent	recensent	recensent, recenzent	recenzent
rekvisice	rekvisice	rekvisice	rekvisice, rekvizice	rekvizice
		rekvisity	rekvisita, rekvizita	rekvizita
		remíza	remíza, remisa	remíza
renaissance	renaissance	renaissance, renesance	renesance	renesance, renezance
repraesentace	representace	representace	representace, reprezentace	reprezentace
reprise	reprise, reprisa	reprise, reprisa	reprisa, repríza	repríza
revise	revise	revise	revise, revize	revize
		reserva	reserva, rezerva	rezerva
reservoir	reservoár, reservoir	reservoár	rezervoár	rezervoár

residence	residence	residence	residence, rezidence	rezidence
resignace	resignace	resignace	resignace, rezignace	rezignace
resoluce	resoluce	resoluce	resoluce, rezoluce	rezoluce
raisonnovati	resonance	resonance	resonance, rezonance	rezonovat
ressort	ressort	ressort	resort	rezort, resort
risiko	risiko	risiko	risiko, riziko	riziko
			sacharosa, sacharóza	sacharóza
sensační	sensační	sensace	sensace, senzace	senzace
seriosní	seriosní	seriosní	seriosní, seriózní	seriózní
		sklerosa	sklerosa, skleróza	skleróza
			tense, tenze	tenze
		transfuse	transfuse, transfúze	transfuze
		transitní	transit, tranzit	tranzit
	traversa	traversa	traverza	traverza
	tresor	tresor	tresor, trezor	trezor
		trombosa	trombosa, trombóza	trombóza
usurpace	usurpace	usurpace	usurpace, uzurpace	uzurpace
usus	usus	usus	usus, úzus	úzus
	vasal	vasal	vasal, vazal	vazal
	verse	verse	verse, verze	verze
	vise	vise	vise, vize	vize
	visitka		visitka, vizitka	vizitka
		visum	visum, vízum	vízum

Tabulka 5: Psaní s a z

Psaní s a z ve slovech přejatých je vedle označování kvantity samohlásek jevem, který způsoboval nejvíce problémů a u něhož docházelo mezi jednotlivými vydáními *Pravidel* k největším úpravám. Problematičnost tohoto jevu tkví především v korespondenci psaného a mluveného jazyka, v jeho výslovnosti.

Pravidla z r. 1913 přinesla mnoho úprav zjednodušujících pravopis přejatých slov a přibližujících jej české výslovnosti. Jednou z nich bylo zjednodušení zdvojených liter, mezi nimi i ss. Tato skupina byla do té doby jasným signálem pro výslovnost [s]. Jejím zjednodušením tato opora zanikla a vedle sebe tak stála slova, v nichž se psané s vyslovovalo rozdílně. Buď jako [s] v případě slov *diskuse* či *busola*, nebo jako [z] u slov *fysika*, *krise* či *grandiosní*. U nich podle výkladu v pravidlech tento způsob zápisu

zvykem zobecněl. Tento stav vedl k tomu, že „jako [fizika] se začalo vyslovovat [diskuze]“. (Sedláček 1994, 238–239) U některých slov, např. *balzamovati*, *drezina*, *fáze*, (*para*)*fráze*, *polonaisa* i *polonéza*, *próza* i *prósa*, *múza* i *musa*, připouští *Pravidla* z r. 1913 i psaní podle výslovnosti se z.

V *Pravidlech* z roku 1941 nenacházíme příliš změn: nově se píše *bazén* (místo dřívějšího *basén*) a u slov *dresina* a *musa* nacházíme pouze tyto podoby. Jak konstatuje Daneš (1958, 17), tento „stav, kdy se psané s vyslovovalo spisovně v některých slovech [s] a v jiných [z], bez nějakého pravidla přístupného běžnému uživateli, stav podepřený jen znalostí příslušného cizího jazyka, byl opravdu neudržitelný.“

Pravidla z r. 1957 proto přinesla významnou změnu, kdy se u většiny slov zavádějí dublety s cílem přiblížit pravopis výslovnosti – je tedy poprvé možno psát nejen *fysika*, ale i *fyzika* podle skutečné výslovnosti [z]. Důvodem zavedení dubletních tvarů je skutečnost, že dosud se z psalo jen velmi omezeně a okamžité zavedení nového způsobu psaní by situaci spíše komplikovalo, tento stav byla proto chápán jako přechodný před další fází, kdy se vžije (a bude kodifikováno) pouze psaní se z podle výslovnosti. (Sedláček 1993b, 137; Daneš aj. 1958, 17–18)

Pouze podoba se z je uváděna u slov zcela zdomácnělých, především u těch, kde již předchozí *Pravidla* uváděla podobu se z: *bazén*, *drezína*, *drezúra*, *fáze*, *fazóna*, *fráze*, *gejzír*, *inzerát*, *krize*, *polonéza*, *rezervoár*, *traverza*. (Daneš aj. 1958, 17)

Pouze s se píše v latinské příponě *-ismus*, ačkoliv se zde vyslovuje [z], dále ve slovech *president*, *presidium*, *universita*, *filosofie*, *gymnasium*, *diskuse*, *busola*, *césura*, *desén*, *disertace*, *resort*, *gnose* atd. U některých je důvodem to, že nejsou zdomácnělá. Slova typu *kurs*, *puls* se píší se s podle výslovnosti [s] v 1. a 4. p. č. j.

Pravidla z r. 1993 se snaží tento stav upravit, zjednodušit a navázat na předchozí pravidla, která většinou umožnila psaní z, zavádějí proto u slov se zakončením *-ismus* i podobu *-izmus*. „Je to vlastně jediná výjimka, kdy se zásada psát vyslovované [z] v zdomácnělých slovech jako z neuplatňuje plně. Měl by se tím usnadnit přechod od dřívějšího psaní se s k psaní se z.“ (Vlková 1991, 39) Vedle toho zavádějí psaní z u slov, kde se původně psané s vyslovovalo [s], ale vlivem hláskového okolí se začalo vyslovovat [z], např. [konzerva, kazeta, diskuze, rezort]. *Pravidla* z r. 1993 proto uvádí podoby *kazeta* místo dřívějšího *kaseta* i *kazeta*; *konzerva* m. *konserva* i *konzerva*.

Dublety pak zavádějí v podobách *diskuse* i *diskuse* místo dřívějšího *diskuse*; *rezort* i *resort* m. *resort*, tj. tam, kde je dvojí také spisovná výslovnost.

Ke změnám dochází v tomto vydání u dlouhodobě sporného psaní slov typu zakončených na skupiny souhlásek (do roku 1993) *-ns*, *-rs*, *-ls* např. *puls*, *kurs* a slovech od nich odvozených, kde se v 1. a 4. pádě vyslovuje [s] (podobně jako v českých slovech *vůz*, *mráz*), zatímco v ostatních pádech [z]. Zatímco předcházející vydání *Pravidel* včetně těch z r. 1957 se v této otázce rozhodla psát *s*, nová *Pravidla* zavádějí pouze podoby se [z]. Vycházela přitom jak ze spisovné výslovnosti ve většině pádů, tak z faktu, „že se výrazy psané se z již hojně vyskytovaly“. (Vlková 1991, 39)

Z se píše v mnohých slovech, kde se původní *s* vyslovuje jako [z], tudíž i *iluze*, *báze*, *prezident*, *univerzita*, *gymnázium*, *fyzika*. „Psaní *z* (ve shodě se spisovnou výslovností) se tu ujalo natolik, že se ustupuje od podob dubletních, které byly kodifikovány v předchozích vydáních *Pravidel*.“ (Vlková 1991, 38)

Dodatek MŠMT k *Pravidlům* z r. 1993 připouští v případech, kdy samotná *Pravidla* uvádějí pouze podoby se *z*, také psaní *s*, a to podle následujících zásad:

1. Ve slovech zdomácnělých, kde původní *s* se vždy čte jako *z*, jsou také správné podoby se *s*, přičemž podoby se *z* se považují za základní (stylově neutrální), např. *analýza* i *anylsa*, *fyzika* i *fysika*, *trezor* i *tresor*.
2. Ve slovech zakončených skupinou *-ns*, *-rs*, *-ls* a odvozených jako *kurz* či *pulz* je správné také psaní *s*, a to bez stylového rozlišení. Např. *diskurz* i *diskurs*, *pulz* i *puls*, *dispenz* i *dispens*.
3. Ve slovech s příponou vyslovovanou jako [-izmus] a ve slovech zakončených na [-zmus], [-zma] se píše *s* i *z*, přičemž za základní se považují podoby se *s*, např. *realismus* i *realizmus*, *organismus* i *organizmus*.
4. Ve slovech, kde se jako spisovná připouští dvojí výslovnost, [s] i [z], a *Pravidla* 1993 uvádějí psaní dublet, se za slohově neutrální považují podoby se *s*: *diskuse* i *diskuze*, *renesance* i *renezance*.

2.8 Označování délky samohlásek

1902	1913	1941	1957	1993
			acidosa, acidóza	acidóza
	aluminium	aluminium	aluminium, aluminium	aluminium
amfiteatr	amfiteatr	amfiteatr	amfiteátr	amfiteátr
			amnesie, amnézie	amnézie
		anabase	anabase, anabaze	anabáze
analyse	analyse, analysa	analyse, analysa	analysa, analýza	analýza
		anamnesa	anamnesa, anamnéza	anamnéza
anomalie	anomalie	anomalie	anomálie	anomálie
apotheosa	apotheosa	apotheosa	apotheosa, apoteóza	apoteóza
archiv	archiv	archiv	archiv, archív	archiv
aroma	aroma	aroma	aróma	aroma
artillerie	artilerie	artilerie	artilerie	artilerie
atelier	atelier	atelier	ateliér	ateliér
		autostrada	autostráda	autostráda
	axiom	axiom	axióm	axiom
	bakterie	bakterie	bakterie, baktérie	bakterie
balon	balon	balon	balón	balon
bataillon	batalion	batalion	batalión	batalion
batterie	baterie	baterie	baterie	baterie
	base	base	base, báze	báze
		benzin	benzin, benzín	benzin
bibliotheka	bibliotéka	bibliotéka	bibliotéka	bibliotéka
bluza	bluza	bluza	blůza	blůza
	bonbon	bonbon, bonbónek	bonbón, bonbónek	bonbon
brožura	brožura	brožura	brožura	brožura
	celulosa	celulosa	celulosa, celulóza	celulóza
chamaeleon	chameleon	chameleon	chameleón	chameleon
citron	citron	citron, citrónek	citrón, citrónek	citron, citronek
	cyklon	cyklon	cyklón	cyklon
defensiva	defensiva	defensiva	defensiva, defenzíva	defenzíva
dekada	dekáda	dekáda	dekáda	dekáda
diecese, dioecese	diecése	diecése	diecése, diecéze	diecéze
draperie	draperie	draperie	drapérie	draperie
draisina, drezina	drezina	dresina	drezína	drezína

dressura	dresura	dresura	drezúra	drezura
drogerie	drogerie	drogerie	drogerie	drogerie
		druza	drúza	drúza
	elektrolysa	elektrolysa	elektrolysa, elektrolýza	elektrolýza
emfase	emfase	emfase	emfase, emfáze	emfáze
enklava	enkláva	enkláva	enkláva	enkláva
erár	erár	erár	erár	erár
aether, ether	éter	ether	éter, ether	éter
exklusivní	exklusivní	exklusivní	exklusivní, exkluzivní	exkluzivní
ekstase	extase	extase	extase, extáze	extáze
extrem, extrém	extrém	extrém	extrém	extrém
fama	fáma	fáma	fáma	fáma
façona, fasona	fasona	fasona	fazóna	fazona
fenomen, faenomen	fenomen	fenomen	fenomén	fenomén
fontana	fontána	fontána	fontána	fontána
forum	forum	forum	fórum	fórum
		fuse	fuse, fúze	fúze
galerie	galerie	galerie	galerie	galerie
genius	genius	genius	génius	génius
gladiátor	gladiátor	gladiátor	gladiátor	gladiátor
grandiosní	grandiosní	grandiosní	grandiosní, grandiózní	grandiózní
gymnasium	gymnasium	gymnasium	gymnasium	gymnázium
		hangar	hangár	hangár
hypotheka	hypotéka	hypotéka	hypotéka	hypotéka
hypothese	hypotesa	hypotesa	hypotesa, hypotéza	hypotéza
indiskretní	indiskretní	indiskretní	indiskrétní	indiskrétní
inkunabule	inkunabule	inkunabule	inkunábule	inkunábule
		inventura	inventura	inventura
kandidát	kandidát	kandidát	kandidát	kandidát
kardinál	kardinál	kardinál	kardinál	kardinál
			karosérie	karoserie
	karton	karton	kartón	karton
konduktér	konduktér	konduktér	konduktér	konduktér
korán	korán	korán	korán	korán
			limusina, limuzína	limuzína
lokomotiva	lokomotiva	lokomotiva	lokomotiva	lokomotiva
lóže	lóže	lóže	lóže	lóže
luza		luza	lůza, luza	lůza, luza

			matérie	materie
		medusa	medusa, medúza	medúza
musa	múza, musa	musa	musa, múza	múza
		mysterium	mystérium	mysterium
mythus	mytus	mythus	mythus, mýtus	mýtus
narkosa	narkosa	narkosa	narkosa, narkóza	narkóza
			neon, neón	neon
oasa	oasa	oasa	oasa, oáza	oáza
obscoenní	obscenní	obscenní	obscenní	obscenní
offensiva	ofensiva	ofensiva	ofensiva, ofenzíva	ofenzíva
			osmosa, osmóza	osmóza
paraffin	parafin	parafin	parafin, parafín	parafin
parafrase	parafráze	parafráze	parafráze	parafráze
pavillon	pavilon	pavilon	pavilón	pavilon
			penicilin, penicilín	penicilin
	periferie	periferie	periférie	periferie
perron	peron	peron	perón	peron
personalie	personálie	personálie	personálie	personálie
pinakotheka	pinakotéka	pinakotéka	pinakotéka	pinakotéka
podium	podium	podium	pódium	pódium
postillon, postilion	postilion	postilion	postilión	postilion
		praesentní	présentní, présentní	présentní
profanní	profánní	profánní	profánní	profánní
	prognosa	prognosa	prognosa, prognóza	prognóza
prósa	prósa, próza	prosa, próza	prosa, próza	próza
prosodie	prosodie	prosodie	prosodie, prozódie	prozódie
	psychosa	psychosa	psychosa, psychóza	psychóza
		radio	rádio	rádio
radius	radius	radius	rádus	rádus
			rafinerie	rafinerie
		remíza	remíza, remisa	remíza
reporter	reporter	reportér	reportér	reportér
représalie	represálie	represálie	represálie	represálie
reprise	reprise, reprisa	reprise, reprisa	reprisa, repríza	repríza
			sacharosa, sacharóza	sacharóza
sarkofag	sarkofag	sarkofág	sarkofág	sarkofág
schema	schema	schema	schéma	schéma

seriosní	seriosní	seriosní	seriosní, seriózní	seriózní
	serum	serum	sérum	sérum
		sklerosa	sklerosa, skleróza	skleróza
sonáta	sonáta	sonáta	sonáta	sonáta
		stadion	stadión	stadion
sultán	sultán	sultán	sultán	sultán
	tampon	tampon	tampón	tampon
thema	thema, téma	thema	téma, thema	téma
tón	tón	tón	tón	tón
tonsura	tonsura	tonsura	tonsura, tonzura	tonzura
		transfuse	transfuse, transfúze	transfúze
		trombosa	trombosa, trombóza	trombóza
usus	usus	usus	usus, úzus	úzus
	vagon	vagon	vagón	vagon
		zona	zóna	zóna

Tabulka 6: Označování délky samohlásek

Pravidla z r. 1902 kvantitu samohlásek většinou neoznačovala, až na počestěná, často užívaná slova, např. *extrem* i *extrém*, *gladiátor*, *korán*, *prósa*, *sonáta*, *sultán*, dále v některých dlouze vyslovovaných zakončeních (-ál, -ár, -ér) a tam, kde by „psaní bez čárky svádělo k vyslovení chybnému“, např. *tón*, *lóže*.

Pravidla z r. 1913 rozšířila označování kvantity např. u slov *bibliotéka*, *dekáda*, *diecése*, *enkláva*, *fáma*, *múza*, *parafráze*, *téma*. Vedle podoby *hypotéka* se však píše *hypothesa* a vedle *personálie*, *represálie* *Pravidla* uvádí pouze podobu *anomalie*.

Pravidla z r. 1941 v označování kvantity mnoho změn nepřinesla, pouze trochu zvýšila počet slov, kde je délka označena, jak si všimá i Sedláček (1993b, 136), např.: *reportér*, *sarkofág*; na druhou stranu v souvislosti s dalšími změnami mizí délka např. u slova *musa* místo dřívějšího *musa* i *múza*, kde se navrácí psaní pouze podoby se *s*.

K zásadním změnám došlo až v *Pravidlech* z roku 1957, kdy se začala hromadně označovat délka podle výslovnosti. Rozdíl mezi předchozími vydáními a tímto z roku 1957 charakterizuje Sedláček (1993b, 136) takto: „Cílem dřívější kodifikace bylo přiblížit pravopis výslovnosti, kdežto v P[ravidlech] 57 šlo o to, ovlivnit a sjednotit spisovnou výslovnost přejatých slov pomocí kodifikace pravopisu.“ V těchto *Pravidlech* se délka označuje v těch případech, kdy není ve spisovné výslovnosti

značnější kolísání, je však třeba poznamenat, že právě v tomto bodě je spisovná výslovnost často rozkolísaná dost. (Daneš aj. 1958, 39) Právě z toho důvodu není u mnoha slov délka označena.

Výsledkem byla značná nejednotnost v tom, jak pravopis korespondoval s výslovností.

V různých případech tato *Pravidla*:

- předepisovala psát samohlásku dlouhou a výslovnost též dlouhou: *citrón* [citrón], *balkón* [balkón].
- předepisovala psát samohlásku krátkou, přitom kodifikovala dlouhou výslovnost: *karoten* [karotén], *kofein* [kofeín], *aceton* [acetón].
- u předepsané dlouhé výslovnosti uváděla dvojí způsob psaní: *acetylén* i *acetylen* [acetylén], *vitamín* i *vitamin* [vitamín], *neon* i *neón* [neón].
- uváděla dvojí způsob psaní i výslovnosti: *masív* i *masiv* [masív i masiv], *milión* i *milion* [milión i milion].

Nejednotnost dále panovala např. v případě zakončení *-erie*, resp. *-érie*. Píše se: *karosérie*, *drapérie*, *periférie*, *matérie*, *bakterie* i *baktérie*, ale *artilerie*, *baterie*, *drogerie*, *galerie*, *rafinerie*. Ačkoliv se v oddíle Pravopisná pravidla uvádí, že v zakončení *-ura* (*-urka*) se délka neoznačuje, nachází se v seznamu slov tvar *drezúra* vedle tvarů *inventura*, *kultura*, *brožura*.

Celou situaci komplikoval fakt, že po *d*, *t*, *n* se délka neoznačuje, aby nedocházelo k chybnému měkčení výslovnosti předcházející souhlásky (*aktivní*, ale *pasívni* i *pasivní*) a že se neoznačuje rovněž v těch podobách, v nichž se vyslovované [z] píše jako *s*: *nervóza*, ale *nervosa*.

Pravidla z r. 1993 proto při označování délky samohlásek vycházejí „ze současné spisovné výslovnosti i její kodifikace“. (Vlková 1993, 40–41). Délku označují tam, kde se samohlásky jako dlouhá zřetelně a ustáleně vyslovuje. Jestliže však výslovnost samohlásky není pevná, zřetelná či kolísá, diakritické znaménko se nepíše. Tím se někdy kodifikace navrácí do stavu z r. 1941, např. v zakončení *-on* (*citron*) nebo *-erie* (*periférie*).

Dodatek k *Pravidlům* z r. 1993 však uvádí, že „ve slovech, kde *Pravidla* 1993 uvádějí jen psaní se samohláskou krátkou a předchozí *Pravidla* jen se samohláskou dlouhou,

je psaní se samohláskou dlouhou rovněž správné“. Lze tak psát vedle *bakterie* i *baktérie*, vedle *citron* i *citrón* a podobně.

2.9 Další úpravy podle výslovnosti

1902	1913	1941	1957	1993
	abonnement	abonnement	abonmá, abonnement	abonmá
			adieu, adié	adié, adieu
annexe	anekse	anexe	anexe	anexe
	engagement	angažmá	angažmá, engagement	angažmá
	ensemble	ensemble	ansámbl, ensemble	ansámbl
			apartmá, appartement	apartmá, apartmán
(arranžovati)	arrangement	arrangement, aranžmá	aranžmá, arrangement	aranžmá
				bajt, byte
				boutique, butik
branche, branže	branše	branže	branže	branže
				briefing, brífink
boudoir	boudoir, budoár	boudoir, budoár	budoár	budoár
budget	budžet	budžet	budget, budžet	budžet
bouillon	bouillon, bujon	bouillon	bujón	bujon
	bouquet	bouquet, buket	buket, bouquet	buket
bulletin	bulletin	bulletin	bulletin	bulletin
bureau	bureau, byró	bureau, byró	byró, byro	byro, byró
		clearing	clearing	clearing, klíring
				computer, komputer
				dabing, dabink
				dealer
				dopink, doping
			dribling	driblink, dribling
		jam	džem, jam	džem
		jazz	džez, jazz	džez, jazz
	essay	essay	esej, essay	esej
ekstase	extase	extase	extase, extáze	extáze
			fading	fading
façada, fasáda	fasáda	fasáda	fasáda	fasáda
façona, fasona	fasona	fasona	fazóna	fazona
feuilleton	feuilleton	feuilleton	fejeton, fejton	fejeton
		gentleman	gentleman, džentlmen	gentleman, džentlmen
			handicap	handicap, hendikep

				happening
	interview	interview	interview	interview
			camping	kempink
	clown	clown	klaun	klaun
	cognac	cognac, koňak	koňak	koňak
		cowboy	kovboj	kovboj
				leader, lídr
				leasing
		loggie	loggie, lodžie	lodžie
lynchovati	lynchovati	lynchovati	lynčovati	lynčovat
				management
		manager	manažer	manažer
manšeta	manžeta	manžeta	manžeta	manžeta
				marketink, marketing
meeting	meeting	meeting	meeting, mítink	mítink
niveau	niveau	niveau	nivó	nivó
nonchalance	nonchalance	nonchalance, nonšalance	nonšalance	nonšalance
			ofsajd	ofsajd
	pendant	pendant	pandán, pendant	pandán, pendant
		pasteurovati	pasterovati	pasterovat
pissoir	pissoár	pissoár	pissoár	pissoár
pudding	puding	pudding	puding, pudink	puding, pudink
		pyjama	pyžama, pyžamo	pyžamo, pyžama
				ranvej, runway
raça, rasa	rasa	rasa	rasa	rasa
razzia	razzia	razzia, razzie	racie, razie	razie
rendezvous	rendezvous	rendezvous	rendez-vous	rendez-vous
repertoire	repertoár, repertoire	repertoár, repertoire	repertoár	repertoár
reservoir	reservoár, reservoir	reservoár	rezervoár	rezervoár
roastbeef	roastbeef	roastbeef	rostbíf	rostbíf
			sajdkár, sidecar	sajdkár
chance	šanse		šance	šance
charmantní	šarmantní		šarmantní, šaramantní	šarmantní
			chassis, šasi	šasi
scirocco	scirocco		scirocco	scirocco
chef, šéf	šéf	šéf	šéf	šéf
sergeant	sergeant	sergeant, seržán	seržán, seržant	seržant
			sherry, šery	sherry, šery

silhoueta	silueta	silueta	silueta	silueta
		sketch	skeč	skeč
skizza	skizza	skizza	skica	skica
			soirée, soaré	soirée, soaré
			splín, spleen	splín
				sprej
		suita	suita, svita	suita, svita
				surfing
souverain	suverén	suverén	suverén	suverén
	tableau	tableau	tabló, tablo	tablo, tabló
taxa, taksa	taksa, taxa	taxa	taxa	taxa
			teak, týk	teak, týk
			timbre, témbre	témbr, timbre
text, tekst	tekst, text	text	text	text
toileta	toaleta	toaleta	toaleta	toaleta
toast	toast	toast		toast
			tramp	tramp, tremp
				tramping, trempink
tramway	tramvaj	tramvaj	tramvaj	tramvaj
		trening	trénink	trénink
			tweed, tvíd	tvíd
			team, tým	tým
		weekend	víkend	víkend
vigneta	vignetta, viněta	vignetta, viněta	viněta	viněta
			volejbal	volejbal
genre	genre	genre	žánr	žánr
jockey	jockey	jockey	jockey, žokej	žokej

Tabulka 7: Další úpravy podle výslovnosti

Poslední skupinou jsou slova přejatá především ze živých jazyků, například z francouzštiny nebo angličtiny. U těchto slov, na rozdíl od slov původem např. z typologicky bližší ruštiny, byla adaptace do počestěné pravopisné formy obtížnější, především proto, že často je u nich pravopis vzdálen výslovnosti.

Pro popis této skupiny excerpovaných slov dobře poslouží výčet možných pravopisně-výslovnostních kombinací anglicismů v češtině, který předkládá D. Svobodová (2007, 33) podle F. Daneše (2002, 32), uvedený v kapitole 1.1.5.1 této práce. Zde jej rozšířím o slova pocházející z dalších cizích jazyků.

1. původní pravopis a původní výslovnost (artikulačně přizpůsobená českému hláskovému systému)

Do této skupiny náleží především slova s vysokou mírou rozdílnosti akustické a grafické formy, jejichž podoba zapsaná českým pravopisem podle původní výslovnosti by působila nezvykle z důvodu velkého rozdílu mezi původní a počeštěnou podobou anebo z důvodu vzniku hláskových skupin v češtině neobvyklých či pocíťovaných jako stylově nižších (např. obvykle uváděné *ej*, které ale dobře funguje v již adaptovaných podobách jako *sprej*, *displej*, *hokej*). Z tohoto důvodu si původní podobu zachovávají slova jako *bulletin* (v *Pravidlech* od r. 1902) nebo *interview* (od r. 1913). Též slova citátová, např. *rendez-vous*, nebo slova označující cizí skutečnosti jako *scirocco*, druh středomořského větru' se píše původním pravopisem.

Především se však jedná o slova (v daném období) nově přejatá. V *Pravidlech* z r. 1902 lze do této kategorie zařadit většinu přejatých slov. V dalších vydáních tato slova postupně spějí k počeštěné podobě; nově přejatá slova jsou ale obvykle uváděna s původním pravopisem. V *Pravidlech* z r. 1957 a 1993 již nacházíme i nově přejatá slova psaná počeštěně, nebo obojím způsobem. V *Pravidlech* z r. 1993 se pouze původním pravopisem s původní výslovností píše např. *dealer*, *leasing*, *happening*, *fading*, *management*.

2. český pravopis podle původní výslovnosti

Do této skupiny se zařazují slova obecná, frekventovaná, dobře začleněná do systému české slovní zásoby. Adaptace většinou probíhá po ose původní pravopis – dubletní pravopis – český pravopis. O tom svědčí množství dubletních podob ve všech vydáních *Pravidel* kromě toho z r. 1993, které se je většinou snaží odstranit ve prospěch českých podob (srov. bod 3). Postupem času se takto adaptovala např. mnohá slova francouzská: *abonmá*, *aranžmá*, *angažmá*, *apartmá(n)*; *budoár*, *pisoár*, *repertoár*, *reservoár*; *byról/byro*, *nivó*, *tabló/tablo*; *suverén*; *toaleta*; *šéf*, *šasi*, *šance*; slova z angličtiny: *džem*, *klaun*, *manažer*, *ofsajd*, *sajdkár*, *sprej*, *tvíd*, *tým*, *víkend*, *kempink*, *mítink*; nebo slova z italštiny: *skizza*.

3. původní i český (dubletní) pravopis a původní výslovnost

Tyto podoby většinou odrážejí probíhající tendenci zapisovat slova počeštěně, která však zatím není dokončena, jsou proto poměrně četné. V *Pravidlech* z r. 1957 se často i výrazy, které se v tomto vydání objevují poprvé, zapisují obojím

způsobem – zřejmě proto, že slovo bylo v úzu přejato již dříve a z důvodu neexistující kodifikace se užívalo obou podob, např. *apartmá* i *appartement*, *sajdkár* i *sidecar*, *splín* i *spleen*, *timbre* i *témbr*, *team* i *tým*. Pravidla z r. 1993 ukazují, že většinou převážila podoba počestěná (*apartmá(n)*, *sajdkár*, *splín*, *tým*), ale někdy jsou i zde zachovány dublety (*témbr* i *timbre*, zde je oproti předchozímu vydání preferován počestěný pravopis). I v tomto vydání se vyskytují nově uvedené přejímky s dvojitým pravopisem: *bajt* i *byte*, *boutique* i *butik*, *briefing* i *brífink*, *clearing* i *klíring* nebo *leader* i *lídr*, *ranvej* i *runway*

4. původní pravopis a česká (chybná) výslovnost podle pravopisu – *radar*, česká výslovnost [radar];
5. český pravopis a česká (chybná) výslovnost podle původního pravopisu – *volejbal* [volejbal], angl. *volleyball* [valiból]; *fotbal*, angl. *football*; *kovboj*, angl. *cowboy*; *tramvaj*, angl. *tramway* (srov. *ranvej*, angl. *runway*, u níž pravopis odráží skutečnou anglickou výslovnost). Za tímto způsobem zápisu stojí zřejmě omezená znalost zdrojového jazyka (a jeho výslovnosti) v době přejetí. Slova se tak přejala s původním pravopisem, ale vyslovovala se (chybně) podle toho, jak se psala (s drobnými úpravami, např. *c* ve slově *cowboy/kovboj* se vyslovovalo [k]). Tato výslovnost se poté projevila v adaptovaném pravopise.

V *Pravidlech* z r. 1902 je patrná snaha nahradit grafém *x* skupinou *ks*, jak je vidno v případě tvarů *ekstase*, *taxa* i *taksa*, *text* i *tekst*. Pravidla z r. 1913 přinášejí podobu *extase*, ale psaní *ks* místo toho zavádějí ve slově *anekse*. *Taksa* i *taxa*, *tekst* i *text* se nemění. V *Pravidlech* z r. 1941 jsou již uvedeny jen podoby s *x*. Jedním z důvodů, proč se nezdařilo v tomto případě prosadit počestěnou formu, je fakt, že ve znělém postavení by se podle české výslovnosti měla slova typu *existovat* psát tvarem *egzistovat*. (Daneš aj. 1958, 15)

V *Pravidlech* z r. 1902 nacházíme vedle podob *fasáda*, *fazóna* a *rasa* i podoby *façada*, *façona* a *raça* psané původním francouzským pravopisem i s písmenem *ç*, což je *c* s diakritickým znaménkem zvaným *cedilla*, které označuje výslovnost [s]. V následujícím vydání jsou již tyto podoby odstraněny.

Pravidla z r. 1941 uvádějí jen *bouillon* místo dřívějšího *bouillon* i *bujon*. Šmilauer (1943, 28) vysvětluje, že se fonetický způsob psaní, při kterém se značně mění obraz cizího slova, ne vždy ujal, proto někdy nová *Pravidla* z r. 1941 od tohoto způsobu upouštějí.

Složitým procesem je kodifikace slov, která jsou přejata nově a jejichž podoba není v úzu ustálena, jako je tomu např. u výrazů zakončených na *-ing/-ink* pocházejících z angličtiny v *Pravidlech* z r. 1993:

– Pouze původní zakončení *-ing* si zachovávají výrazy úzce odborné a málo frekventované: *fading*, *surfing*, *happening*, patří sem i výraz *leasing*, u něhož by sice mohlo dojít k nahrazení zakončení zdomácnělou podobou *-ink*, ale další úpravy pravopisu podle výslovnosti nejsou pravděpodobné vzhledem k tomu, že by podoba „lízink“ zřejmě působila neobvykle.

– Obojí zakončení mají slova frekventovanější s širším okruhem uživatelů, a to buď s preferencí podoby s *-ing*: *briefing* i *brífink*, *clearing* i *klíring*, *dabing* i *dabink*, *tramping* i *trampink*, *puding* i *pudink*; nebo s preferencí zakončení *-ink*: *marketink* i *marketing*, *driblink* i *dribling*, *dopink* i *doping*.

– Pouze zakončení *-ink* mají slova značně zdomácnělá, ustálená a široce užívaná: *dispečink*, *(auto)kempink*, *trénink*, *mitink*

V současnosti se, jak uvádí Nekula (2017b), u nových přejímek upřednostňuje podoba s *-ing*, která odráží jejich „prestížní cizorodost“, má mezinárodnější charakter a umožňuje snazší identifikaci.

Svobodová (2000–2001, 177) upozorňuje, že je vhodné držet se vybraného způsobu psaní – buď čistě formy původní, nebo naopak formy plně počestěné (např. *briefing* nebo *brífink*). Formy tzv. hybridní, kdy je počestěna jen část slova a druhá se ponechává v původní podobě, hodnotí jako nevhodné. Tato situace je poměrně častá i v podobách uváděných v *Pravidlech*, např. *klíring*, *dabing*, *dribling*, kde je *-ing* ponecháno v původní podobě, ale základ slova počestěn.

Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo ukázat, jak se vyvíjel pravopis přejatých slov v *Pravidlech českého pravopisu*, a to nejen z hlediska obecných principů, ale především na materiálu excerpovaném z pěti stěžejních vydání *Pravidel* (z r. 1902, 1913, 1941, 1957 a 1993).

Nejdříve jsem proto shrnul základní poznatky o přejímání cizích slov v češtině se zřetelem k problematice zapojování cizích slov do české slovní zásoby, kde jsem se soustředil především na pravopisnou a výslovnostní adaptaci přejímek. Poté jsem se snažil postihnout pohledy na pravopis přejatých slov, a to jak před rokem 1902, tak v jednotlivých vydáních *Pravidel* a s nimi souvisejících publikacích.

Ve druhé části práce jsem pracoval s excerpovaným materiálem, který jsem rozdělil podle základních projevů přizpůsobení pravopisu přejatých slov českému jazykovému systému.

V prvním vydání *Pravidel* z roku 1902 je zřetelný postoj zachovávat ve většině případů původní pravopis (s některými ústupky, především v označování délky), a to nejen z důvodu dobré znalosti zdrojových jazyků (u tvůrců *Pravidel*, učitelů, novinářů či spisovatelů), především latiny a řečtiny, ale i kvůli tehdejší „preferenci“ etymologického pravopisného principu. Přesto se již v tomto vydání nacházejí slova obecně srozumitelná a často používaná psaná pravopisem počestěným (*oficír*, *manévr*). Na tuto pronikající tendenci navázala *Pravidla* z r. 1913, která adaptovaný pravopis uvádějí u mnohem většího počtu slov (především v oblasti zjednodušení *ae/oe*, *th* a zdvojených písmen). Tento trend poněkud zbrzdilo vydání *Pravidel* z r. 1941, jehož tvůrci nevyslyšeli návrhy lingvistů na zjednodušení psaní *s* a *z* podle výslovnosti a ani jinak významně nepokračovali v počestňování pravopisu, ale dokonce v některých případech vrátili pravopis do podoby před rokem 1913 (znovu *ethika* m. *etika*, *pudding* m. *puding*). Psaní *s* tam, kde se vyslovuje *z*, tak i po roce 1941 zůstalo hlavní oblastí, v níž fonologický princip českého pravopisu zatím nepřevážil.

Velkou změnu na poli pravopisu přejatých slov přinesla až zcela přepracovaná *Pravidla* z r. 1957. Projevil se v nich jasný příklon k počestěnému psaní podle výslovnosti, a to jak v případě nejrůznějších úprav u slov z živých jazyků (*bujón*

m. *bouillon*, *manažer* m. *manager*), tak především u označování délky samohlásek a v psaní *s/z*, kde bylo v mnoha slovech umožněno i psaní *z* podle výslovnosti (např. *fysika* i *fyzika*). Vzniklo tak velké množství dubletních tvarů, které následující *Pravidla* z r. 1993 většinou odstraňují uváděním pouze podoby *se z*. Problematickou oblastí je nadále označování délky samohlásek vinou neustáleného výslovnostního úzu, proto je v tomto vydání délka označena pouze v případě její zřetelné a ustálené výslovnosti. V těchto posledních dvou vydáních *Pravidel* lze též pozorovat výrazný příliv nových přejímek především z angličtiny. Ty se často do *Pravidel* dostávaly s již alespoň částečně pravopisně adaptovanou formou.

Na základě práce s poměrně velkým množstvím excerpovaného materiálu tak lze říci, že předpoklady zmíněné v úvodu se potvrdily: v průběhu času v *Pravidlech* zřetelně narůstá tendence k počešťování pravopisu cizích slov v souladu s vlivem fonologického principu. Stěžejními faktory při počešťování jsou formální odlišnost přejímaného slova, frekvence a oblast užití a stáří přejímky. Často je však potřebná souhra více faktorů: například poměrně frekventované slovo *interview*, poprvé se objevující v *Pravidlech* z r. 1913, si dodnes zachovalo výlučně původní pravopisnou podobu. Důvodem je právě formální odlišnost a fakt, že počeštěná forma **intervjú* by působila nezvykle zřejmě kvůli velkému rozdílu mezi původní a počeštěnou podobou anebo z důvodu vzniku hláskových skupin v češtině neobvyklých.

Podobně jako se měnil pravopis přejatých slov, proměňoval se i postoj k jejich užívání. Po dlouhou ve vztahu k přejatým slovům dominoval puristický pohled. Již Jan Hus varuje před přílišným a zbytečným užíváním germanismů. Nejvýraznější puristické postoje se objevovaly za doby národního obrození. Po teoretické stránce byl purismus opuštěn vydáním sborníku *Spisovná čeština a jazyková kultura* (1932), který byl reakcí na znovu vyvstanuvší puristické projevy na stránkách časopisu *Naše řeč* a v němž bylo uplatněno hledisko funkčního pohledu na přejímky. Přesto však v široké veřejnosti jisté puristické postoje přetrvávají a její vztah k přejatým slovům je spíše odmítavý. Potvrzují to jak texty rozličného charakteru (články, komentáře, dopisy), na něž lze narazit v periodikách a dnes i na internetu, zkušenosti pracovníků jazykové poradny ÚJČ a v neposlední řadě i dva průzkumy veřejného mínění.

Z těchto zdrojů vyplývá, že podle veřejnosti je v češtině cizích slov příliš mnoho a že jejich používáním se čeština ochuzuje. Problematické je příliš časté a nadto zbytečné

užívání přejatých slov. Podle obou výzkumů je však více lidí, kteří uznávají nezbytnost přejímání, než těch, kteří by požadovali výraz z domácích zdrojů.

Velkým problémem a zároveň jednou z důležitých příčin odmítavých postojů k cizím slovům je schopnost těmto slovům porozumět. Ačkoliv se míra aktivní znalosti cizích jazyků i samotné porozumění přejímkám v posledních letech zlepšily, stále velkému podílu dotázaných výpůjčky způsobují problémy, a to převážně lidem starším, méně vzdělaným a neovládajícím příliš cizí jazyky, především angličtinu. Právě vzdělání, věk a znalost cizích jazyků mají největší vliv na porozumění cizím slovům a na vztah k cizím lexikálním vlivům. Někteří mluvčí mají také pocit, že se cizími slovy čeština kazí a že domácí materiál dokáže uspokojit všechny jazykové potřeby. U jiných je důvodem odmítání všeobecný odpor k cizím skutečnostem.

Tato práce neshrnuje zdaleka celé téma „cizosti“ v češtině. Bylo by dále možné například prohloubit pohled na výpůjčky z typologicky bližších slovanských jazyků, u nichž v období vydávání *Pravidel* k výrazným změnám nedocházelo, přesto se ani jim adaptační procesy při přejímání nevyhnuly. Vedle pravopisné adaptace lze zkoumat i další její způsoby, např. v případě morfologické adaptace skloňování dříve nesklonných slov. V neposlední řadě by přicházelo v úvahu provést excerpci i z jiných vydání *Pravidel* a postihnout tak jemnější odlišnosti ve změnách pravopisu (jako bylo kodifikování dubletních tvarů *prezident*, *filozofie*, *univerzita* či *gymnázium* nově se z v roce 1974).

Anotace

Jméno autora: Michal Zych

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název katedry: Katedra bohemistiky

Název diplomové práce: Pravopis přejatých slov v Pravidlech

z let 1902 až 1993

Jméno vedoucího diplomové práce: PhDr. Ondřej Bláha, Ph.D.

Počet znaků: 104 699

Počet příloh: 0

Počet titulů použité literatury: 50

Klíčová slova: pravopis, přejatá slova, Pravidla českého pravopisu, adaptace, veřejné mínění

Anotace

Cílem této bakalářské práce je zjistit, jak se proměňoval pravopis přejatých slov v Pravidlech českého pravopisu, jednak z hlediska obecných principů, ale především v případě konkrétních slov, a to na materiálu získaném systematickou excerpcí z pěti významných vydání *Pravidel*: prvního z roku 1902, poté z let 1913, 1941, 1958 a z prozatím posledního vydání z roku 1993. Též je shrnuto teoretické pozadí přejímání slov se zřetelem k jejich pravopisné adaptaci.

Práce vedle vývoje pravopisu sleduje i proměny pohledu na přejatá slova v češtině od doby vydání prvních *Pravidel*, kdy dozníval puristický přístup, až do současnosti.

Summary

In the Czech linguistic environment, there is traditionally a strong focus on a linguistic correctness. The orthography is codified in the reference book *The Rules of the Czech Orthography*. One of the most problematical parts which causes many problems is the orthography of loanwords. The loanwords are usually borrowed in the original form, but then they tend to adapt it. During these changes the orthography varies between the original form and the fully adapted form. Therefore the aim of this Bachelor's thesis is to compare how the loanwords are written in several important editions of *The Rules of the Czech Orthography*: the first edition from 1902, then 1913, 1941, 1957 and the last one from 1993.

The first part summarises a theoretical background of lexical borrowing and focuses mainly on the orthographic adaptation of loanwords. There are three main factors that affect the rate and the intensity of adaptation processes: 1. formal difference of the loanword, 2. the age of the loanword, 3. the frequency of its using.

The second part is dedicated to the comparison of orthography of the particular loanwords excerpted from the mentioned editions of *The Rules of the Czech Orthography*. It is evident that in the first edition from 1902 the original form of the word is preferred; however, in several cases of very common words the adapted form is used. In the next edition (1913) of *The Rules* this trend continues and many more words are written in the adopted way. The edition from 1941 doesn't extend the number of adapted words significantly, but returns the manner of writing of some words to the state before 1913. The important change was brought by the edition from 1957: according to it the majority of loanwords can be written in adapted way. The last edition from 1993 deepened the trend mainly in case of loanwords from English, whose number increased extensively in the 1990s.

The last but not least topic of this thesis is to sum up the attitude of Czechs to loanwords in the Czech language. Since the 15th century there were many purists who wanted to protect the Czech nation and the Czech language from foreign influence including loanwords. The period of purism was ended in the theoretic way in the 1930s, but the attitude of the general public remains reserved. Two surveys from 1970s and 2000s show that according to the general public there are too many loanwords in the Czech

language and they are used excessively and unnecessarily. Some people think that the loanwords degrade the Czech language and pose a threat to the Czech culture. Nevertheless, the biggest issue seems to be the fact that many people still have trouble to understand the meaning of various loanwords, although the level of knowledge of foreign languages has increased in the last forty years.

Seznam literatury a elektronických zdrojů

Primární

Pravidla hledící k českému pravopisu a tvarosloví s abecedním seznamem slov a tvarů, 1902. Vídeň: Císařský královský školní knihosklad.

Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů, 1913. Praha: Císařský královský školní knihosklad.

Pravidla českého pravopisu s abecedním seznamem slov a tvarů, 1941. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu.

HAVRÁNEK, Bohuslav, František TRÁVNÍČEK a kol. *Pravidla českého pravopisu*, 1957. Praha: Nakladatelství ČSAV.

HLAVSA, Zdeněk a kol. *Pravidla českého pravopisu*, 1993. Praha: Academia. ISBN 80-200-0475-0.

Sekundární

BAČKOVSKÝ, František, 1895. *Slovník cizojazyčný*. Praha: Dr. Frant. Bačkovský, knihkupec.

BOZDĚCHOVÁ, Ivana, 1997. Vliv angličtiny na češtinu. In: DANEŠ, František (ed.). *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia, s. 271–279. ISBN 80-200-0617-6.

ČECHOVÁ, Marie a kol., 1996. *Čeština – řeč a jazyk*. Praha: Institut sociálních vztahů. ISBN 80-85866-12-9.

CUŘÍN, František a Jiří NOVOTNÝ, 1982. *Vývojové tendence současné spisovné češtiny a kultura jazyka*. 2. vyd. Praha: SPN.

DANEŠ, František (ed.), 1997. *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha: Academia. ISBN 80-200-0617-6.

DANEŠ, František aj., 1958. *Píšeme podle nových Pravidel*. Praha: Orbis.

DANEŠ, František, 1958. Psaní slov přejatých. *Naše řeč*. Roč. 41, č. 1–2, s. 9–21. ISSN 0027-8203.

DANEŠ, František, 2002. Xenizmy v dnešní češtině. In: *Čeština – univerzália a specifika 4*. Praha: Nakladatelství LN, s. 29–35. ISBN 80-7106-611-7.

DANEŠ, František, 2009. *Kultura a struktura českého jazyka*. Praha: Karolinum. ISBN 978-80-246-1648-3.

DICKINS, Tom, 2008. Postoje k výpůjčkám v soudobé češtině. *Naše společnost*. Roč. 6, č. 1, s. 14–28. ISSN 1214-438X.

FILIPEC Josef a František ČERMÁK, 1985. *Česká lexikologie*. Praha: Academia. ISBN 0585-5675.

HAUSER, Přemysl, 1986. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: SPN.

JEDLIČKA, Alois, 1969. Vývojová dynamika současné spisovné češtiny. *Naše řeč*. Roč. 52, č. 2–3, s. 79–94. ISSN 0027-8203.

JELÍNEK, Milan a Marie KRČMOVÁ, 2017. Purismus. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/PURISMUS> (poslední přístup: 7. 4. 2019)

JELÍNEK, Milan, 2007. Purismus. In: PLESKALOVÁ, Jana aj. (eds.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, s. 540–572. ISBN 978-80-200-1523-5.

KRAUS, Jiří, 1991. Pravidla jako součást kultury – nikoli jenom jazykové. In: MARTINCOVÁ, Olga (ed.). *Co přinášejí nová Pravidla českého pravopisu*. Praha: Učitel'ská unie, s. 5–12. ISBN 80-900147-2-0.

KRAUS, Jiří, 1996. Několik poznámek k pocitu jazykového ohrožení. *Naše řeč*. Roč. 79, č. 1, s. 1–9. ISSN 0027-8203.

MARTINCOVÁ, Olga, 1991. Devadesát let pravopisných příruček. In: MARTINCOVÁ, Olga (ed.). *Co přinášejí nová Pravidla českého pravopisu*. Praha: Učitelská unie, s. 13–22. ISBN 80-900147-2-0.

MATHESIUS, Vilém, 1935. K výslovnosti cizích slov v češtině. *Slovo a slovesnost*. Roč. 1, č. 2, s. 96–105. ISSN 0037-7031.

MATHESIUS, Vilém, 1947. *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Melantrich.

NEJEDLÝ, Petr, 2008. Je čeština jako menší jazyk v ohrožení? (Pohled očima historika jazyka). *Naše řeč*. Roč. 91, č. 5, s. 225–234. ISSN 0027-8203.

NEKULA, Marek, 2017a. Výpůjčka. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: <https://www.czechency.org/slovník/VÝPŮJČKA> (poslední přístup: 23. 3. 2019)

NEKULA, Marek, 2017b. Adaptace výpůjček. In: KARLÍK, Petr, Marek NEKULA a Jana PLESKALOVÁ (eds.). *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny*.

URL: [https://www.czechency.org/slovník/ADAPTACE VÝPŮJČEK](https://www.czechency.org/slovník/ADAPTACE_VÝPŮJČEK) (poslední přístup: 23. 3. 2019)

PLESKALOVÁ, Jana, 2007. Pravopis (Od počátků do začátku národního obrození). In: PLESKALOVÁ, Jana aj. (eds.). *Kapitoly z dějin české jazykové a bohemistiky*. Praha: Academia, s. 499–516. ISBN 978-80-200-1523-5.

POLÍVKOVÁ, Alena, 1992. K některým postojům uživatelů k jazyku. *Naše řeč*. Roč. 75, č. 4, s. 176–182. ISSN 0027-8203.

Příruční mluvnice češtiny, 2012. 2. vyd. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny. ISBN 978-80-7106-624-8.

Reforma českého pravopisu, 1921. *Naše řeč*. Roč. 5, č. 10, s. 306–307. ISSN 0027-8203.

REJZEK, Jiří, 1993. K formální adaptaci anglicismů. *Naše řeč*. Roč. 76, č. 1, s. 26–30. ISSN 0027-8203.

- ŠAUR, Vladimír, 1996. Pocit ohrožení českého jazyka existuje!. *Naše řeč*. Roč. 79, č. 1, s. 10–14. ISSN 0027-8203.
- SEDLÁČEK, Miloslav, 1991. K vývoji jazykové kultury češtiny v letech 1918–1945. *Naše řeč*. Roč. 74, č. 4–5, s. 169–180. ISSN 0027-8203.
- SEDLÁČEK, Miloslav, 1993a. K vývoji českého pravopisu. Část 1. *Naše řeč*. Roč. 76, č. 2, s. 57–71. ISSN 0027-8203.
- SEDLÁČEK, Miloslav, 1993b. K vývoji českého pravopisu. Část 2. *Naše řeč*. Roč. 76, č. 3, s. 126–138. ISSN 0027-8203.
- SEDLÁČEK, Miloslav, 1994. O pravopisu cizích slov Petr Zenkl i jiní. *Naše řeč*. Roč. 77, č. 5, s. 238–245. ISSN 0027-8203.
- ŠEFČÍK, Ondřej, 2007. Pravopis (Od národního obrození do současnosti). In: PLESKALOVÁ, Jana aj. (eds.). *Kapitoly z dějin české jazykovědné bohemistiky*. Praha: Academia, s. 516–539. ISBN 978-80-200-1523-5.
- ŠMILAUER, Vladimír, 1943. *Co nového v Pravidlech českého pravopisu 1941?*. 2. vyd. Praha: Školní nakladatelství pro Čechy a Moravu.
- ŠMILAUER, Vladimír, 1974. *Nauka o českém jazyku*. 3. vyd. Praha: SPN.
- ŠRÁMEK, Rudolf (ed.), 1996. *Spisovnost a nespisovnost dnes*. Brno: Masarykova univerzita. ISBN 80-210-1304-4.
- STICH, Alexandr, 1995. Existuje u nás pocit ohrožení jazyka?. *Naše řeč*. Roč. 78, č. 2, s. 61–73. ISSN 0027-8203.
- SVOBODOVÁ, Diana, 2007. *Internacionalizace současné české slovní zásoby*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě. ISBN 978-80-7368-308-5.
- SVOBODOVÁ, Ivana, 1994. Sto a několik dní Pravidel českého pravopisu v jazykové poradně (Příspěvek sociologicko-lingvistický). *Naše řeč*. Roč. 77, č. 1, s. 51–56. ISSN 0027-8203.
- TEJNOR, Antonín a kol., 1972. Přejatá slova a veřejné mínění. *Naše řeč*. Roč. 55, č. 4, s. 185–202. ISSN 0027-8203.

TRNKA, Bohumil, 1942. O kolísání českého pravopisu. *Slovo a slovesnost*. Roč. 8, č. 4, s. 169–176. ISSN 0037-7031.

VACHEK, Josef, 1964. Diskuse o pravopise. K obecným otázkám pravopisu a psané normy jazyka. *Slovo a slovesnost*. Roč. 25, č. 2, s. 117–126. ISSN 0037-7031.

VLKOVÁ, Věra, 1991. Pravopis přejatých slov. In: MARTINCOVÁ, Olga (ed.). *Co přináší nová Pravidla českého pravopisu*. Praha: Učitelská unie, s. 34–42. ISBN 80-900147-2-0.

WENZL, Josef, 1886. *Pravopisný ukazatel*. Praha: Frant. Bílý a Jul. Roth.